

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SKOMAGERE
OG
GARVERE

Det gamle Hølbæk

ved

Albert Thomsen

SKOMAGERE OG GARVERE
I DET GAMLE HOLBÆK

SKOMAGERE OG GARVERE

I DET GAMLE HOLBÆK

VED

ALBERT THOMSEN

PRIVATTRYK

HOLBÆK 1948.

Udgivet af

ALFRED DUETOFT

Holbæk Lederhandel

1923 - 19. April - 1948

MESTER DRØMMER

L ad os skrive Anno 1748. —

Hans Skomager sidder bøjet over sit lave Værkstedsbord og arbejder paa Borgmesters nye Sko. De er næsten færdige, han har nylig smurt dem ind med den fede, sorte Sværte og søgt at blanke dem, men det vilde ikke ret lykkes. Han holder dem op til Tællelyset og er ikke tilfreds, børster og børster, men lige lidt hjælper det.

De skulde nu ellers gerne være fine. Han har lovet dem færdige til i Morgen tidlig, for Kl. 7 kører Borgmester til København, og han vil have nye Sko paa, naar han skal i Audiens.

Smukke Sko, naar han selv skal sige det! Tykke Saa-ler og Hæle, skaaret af hans bedste Oksehud, men Overlæderet er gjort af det dejlige Kalveskind, som Borgmester selv havde med, da han forgangen Fredag kom derind og gjorde Akkord og fik taget Maal.

En Regnbyge pisker paa Ruden; det er sort Nat udenfor. Svenden og Læredrengen sendte han til Sengs Kl. ti, kort efter gik ogsaa Konen til Ro; han hører hendes pustende Aandedrag henne fra Omhængssengen; naar den lille Dreng klynker i Søvn, rækker hun en Haand ud og sætter Vuggen lidt i Gang. I Slagbænken sover de to andre Børn sundt og trygt.

Mester pudser og børster. Han er træt. Nys slog Uret eet ovre i Klosterkirken. Engang imellem falder han hen i sine egne Tanker og glemmer Arbejdet.

Ti Aar er gaaet, siden han fik Foden under eget Bord; han mindes de første trange Aar, da det var smaat med Sul og Brød og Øl, men nu klarer han sig godt, har en flink Kone, Svend og Dreng i Arbejde og mange Bestillinger, Reolen er fyldt med Læster, i Krogen ligger tre gode Skind sammenrullet, i Skabet staar 44 Par Sko, som skal med til Køge Marked, forgangen Aar var han Oldermænd i Lauget; men det glædeligste var nu, at Borgmester Schougaard havde betroet ham at gøre disse her Stadssko.

Derfor skulde de ogsaa være blanke. De skulde. Han lægger Børsten og prøver med en ulden Klud. Og se, det hjælper. Han gnider og gnider, saa Skoen bliver varm, nu begynder Læderet at skinne.

Spændingen er udløst, og Trætheden er ved at overvælde ham. Mens han gnider paa det sorte Læder, synker Hovedet mere og mere i korte Nik ned mod Bordpladen for til sidst at finde Hvile paa den anden Sko, som staar der og venter paa, at det skal blive dens Tur. De trætte Hænder med Kluden og den halvblanke Sko falder tungt til Rette paa Skødskindet over hans Knæ. Mester faar sig et lille Blund.

Og i Drømme ser han et underligt Syn:

Loftet løfter sig, og Væggene vandrer udad, den fattige Skomagerstue bliver til et stort og lyst Rum, runde, straalende Lamper hænger ned fra Loftet, og det ujævne Lergulv forvandles til skønne Fliser. Borte er alt hans simple Bohave, langs Væggene løfter sig høje Reoler med Hylde og Hundreder af hvide Æsker. Hans smaa Vinduer ud mod Gaden er blevet til ufatteligt store Glasruder, og der staar Sko og Støvler af sære Former og Farver til Fals. Aldrig havde han tænkt sig, at saa stor og skøn en Bod kunde udpønskes! Og denne Bod er

hans. Selv staar han uden Skødskind og klædt i et underligt Antræk bag en Disk og ser sine Folk arbejde. For han har en Svend og to unge Jomfruer i Boden. Svenden har sjove lange Bukser paa; men Pigerne er lidt vellystigt klædt; man ser for meget af Benene, konstaterer han; det er ellers nogle kønne Ben, men alligevel. —

Der kommer et ungt Fruentimmer ind i Boden. Det er godt, vor Mor ikke ser hende, tænker han, for Herren bevare mig vel, som hun er majet ud, lige saa ublu-færdig i Øjnene som de Glædesmøer, han husker, fra dengang han arbejdede i Hamborg. Men det kunde alligevel være skønt at gøre et Par Sko til de Fødder. Se nu, hvor den unge Svend bukkes; han glæder sig allerede til at tage Maal. Men Kvinden nikker til ham og siger: Da' Petersen!. Jeg vil gerne se paa et Par Sko! Værsaagod at tage Plads, svarer han, og hun sætter sig i en af de underlige Armstole med Skamler, som staar foran Reolerne.

Og nu oplever Mester Hans sit store Eventyr: Æske efter Æske bliver hentet ned fra Hylderne, det vælter ud med Sko, røde, brune, hvide og brogede. Aldrig i sit Liv havde han tænkt sig, at Sko kunde se saaledes ud! Og at en Skomager kunde have slig en Oplæggelse af Fodtøj. For der er altsaa nok Sko i alle de Hundreder af Æsker! Se, nu sidder hun i et broget Virvar af Æsker og Sko; hun prøver den ene efter den anden, Svenden hjælper hende dem paa. Forsigtig, Petersen, siger hun engang, husk, jeg har Nylon paa! Mester synes nu ikke, hun har noget paa, det ligner nogle ugudelige, bare Ben, smaa bitte Fødder, som smutter af den ene Sko og i den næste. Endda er denne unøjsomme Kvindesperson ikke tilfreds. Hun ryster paa Hovedet: Nej, Petersen, det er alligevel ikke det, jeg havde tænkt mig! Han jager hende ikke ud, men svarer smilende: Frøkenen skulde se ind

paa Torsdag, for saa faar vi nogle fine Ting hjem fra Fabrikken. Og han gelejder hende med stor Hyldest helt ud paa Gaden.

Mester aabner Døren bag Disken og ser ind i et lille Værksted; ved Bordet er en Svend ved at saale en Sko. Hvor underligt han dog ter sig! Og han bruger en snurrende Himstregimst med mange Hjul! Alt ser saa mærkeligt ud herinde; kun Skødskindet kan han kende igen.

Tilbage til Bodden. Den ene af Jomfruene skriver i en Bog, den anden gantes med Svenden, mens de sætter Æskerne paa Plads. De ser ham ikke. Hjem fra Fabrikken, hvad betyder det? Han tager paa maa og faa en af de fine Æsker ned, læser noget om Sørensens Skotøjsfabrik, aabner Laaget og stirrer himmelfalden paa Indholdet: et Par Guldsko!

Dette her er et Eventyr, tænker han, og i det samme faar han Øje paa en Indretning med en tyk Bunke hvide Blade, der hænger paa Døren ind til Værkstedet. 1. April 1948 staar der! Ja, det er i Sandhed den besynderligste Aprilspøg, han endnu har oplevet.

Da han vil sætte Æsken op igen, taber han den. Det giver et Sæt i ham. — — —

Og saa er Drømmen forbi. Det var Borgmesters Sko i hans Skød, som dumpede paa Gulvet, den vækkede ham. Han samler den op, ser undrende paa den, begriber ingenting, begynder igen at gnide, til den er ganske blank, gør ogsaa den anden færdig og tumler lidt efter i Seng, men ligger længe i Mørket og grunder. Ubegribelige Syner har han haft, et skønt Skomagereventyr har han oplevet. Skulde hans Profession have saa gylden en Fremtid! Ak nej, det er nok ikkuns Fantasi og Løgn alt til hobe.

Der stod jo ogsaa 1948!

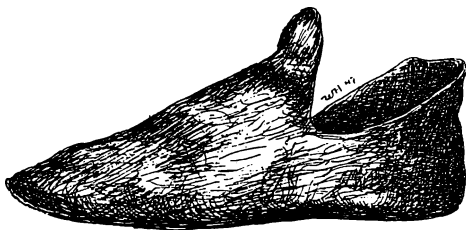
1948!

LIDT OM SKO OG LÆDER

Skoen er gammel hertillands. Frost og Sne har allerede i Oldtiden tvunget Folk til at beskytte Foden ved at binde en Klud eller et Stykke Skind om den, og fra Bronzealderen, f. Eks. Egekistefundene i Skrydstrup og Jels, kender vi smukke Sko eller Sandaler, som bestod af et Læder- eller Skindstykke, der holdtes fast til Foden ved Hjælp af en Snørerem, som førtes gennem en Række Huller i Kanten af Skindstykket. Egentlig Saal fandtes ikke, men det synes, som om man har brugt at lægge en løs Saal ind i Skoen. En Rem gik et Par Gange over Vristen og ned under Skoen. Men forøvrigt er der baade fra Bronze- og fra Jernalder fundet Sko af forskellige Typer, en enkelt endog med pressede Dekorationer.

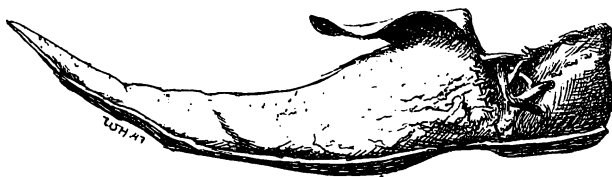
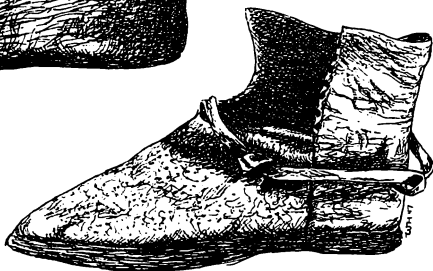
Fra Middelalderen er der i vore gamle Byer, ikke mindst i København og Lund, fremdraget mange Former af Skotøj; de simpleste ligner Oldtidens Hudsko, men man begyndte ogsaa at sy Overlæder paa en særlig Saal og samle Overlæderet med en Søm i Hælen. De fleste Skotyper fastgjordes ved Remme. Ogsaa Sandaler med opslidset Overlæder, Tøfler og lignende Sko uden Remme kendes. De første Støvler med lave Skafter snøredes med Remme rundt om Ankelen eller med en Rem gennem en Række Huller foran.

Ogsaa Træfodtøj kendtes i Middelalderen, baade Træsko og Trætøfler med høje Klamper under; de gjorde god Nytte paa Tidens sølede Gader.

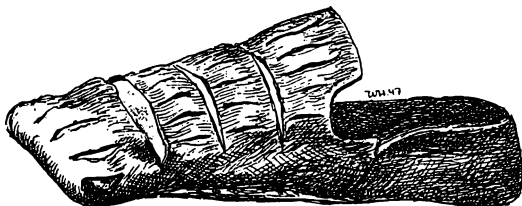
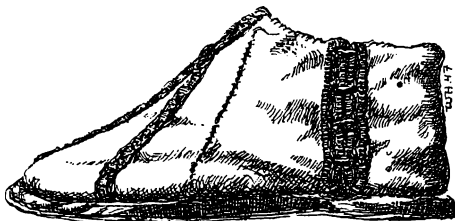
1. Middelalderlig Sko eller Tøffel. „Kulturen” i Lund.

2. Barnestøvle med Snørerem, fra Middelalderen. Upsala.

3. Snabelsko, ca. 1475. Victoria and Albert Museum. London.

4. Bispesko af grøngult Atlask, prydet m. Baand, vævet i rødt og Sølv. Strängnäs Domkirke. ca. 1500.

5. „Komule”, ca. 1540. Victoria and Albert Mus. London.

I Slutningen af 1440'erne begyndte Skoene at ligne dem, vi bruger nu. Overlæderet deltes i et forreste og et bageste Stykke, og der anbragtes Hæl under Saalen.

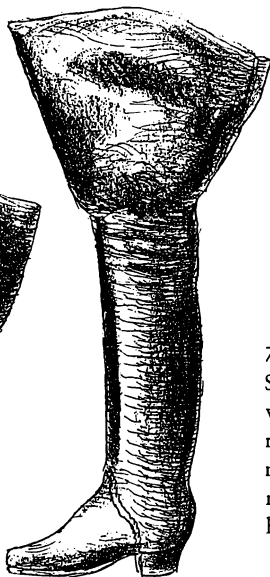
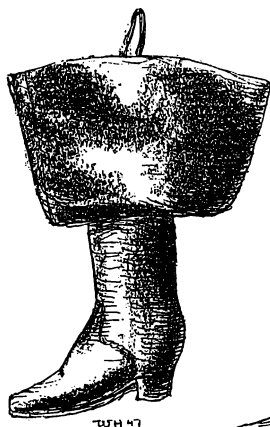
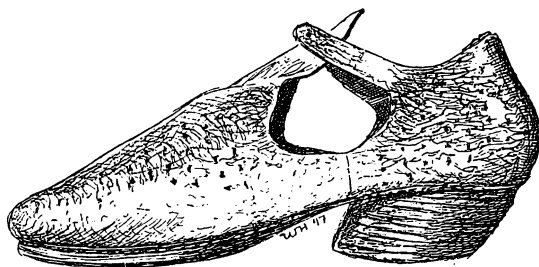
Den næst kendte Form for Middelaldersko var *Snabelskoen*, der blev højeste Mode for Fyrster og Adelsmænd gennem det meste af 1400'erne; vi ser dem paa Kalkmalerierne i vore Kirker, f. Eks. paa den unge Ridder med Falken i Højby Kirke. Da Christian I i 1474 besøgte Paven, bar hele hans Følge saadanne Snabelsko; det samme gør Christoffer af Bayern paa det eneste Billede, man har af ham.

Det fineste Fodtøj var de saakaldte Bispesko, som gejstlige Personer anvendte i Kirken; fra Sorø Kirke kendes et Par Snøresko, syet af Guldbrokade, med tynde, vendte Saaler. Til Værn mod Kulden fra de kolde Fliser indlagde man ofte en tyk Korksaal.

Vore Bønder og Borgerfolk gik ikke med Snabelsko; de var for upraktiske, men nøjedes med de almindelige spidsnæsedede. Men efter 1500 dukker en ny Mode op, nu skulde Skoene have meget brede Næser; de blev mere rummelige og behagelige. „*Komulerne*“ holdt sig til ca. 1560. De findes i mange Former, ofte udskaarne, og undertiden prydede med Ornamenten og Broderier.

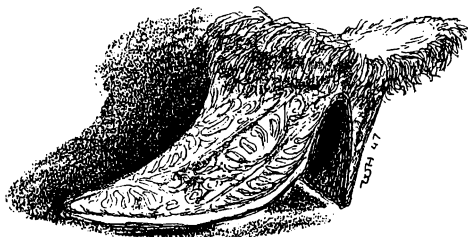
I 1600'erne blev Skoene igen mere spidse, især Kvin-deskoene, og man snørede dem nu med Skobaand eller anbragte store Rosetter af Silke, Fløjl o. l. over Vristen. I dette Aarhundrede kom Støvlerne rigtig i Brug. Tidligere var de mest anvendt af Soldater, Jægere, Folk paa Rejse o. l., men i Christian IVs Tid brugtes de ogsaa indendørs; paa Tidens Billeder ser man Riddere og Hof-folk med flotte, lange Støvler, hvis øverste Del, Kraven, kunde bøjes ud og ned og ofte antog enorme Dimensioner.

6. Mandssko m.
Spænderem og
Hæl, ca. 1620.
Livrustkamme-
ret, Stockholm.

7. Karl X Gustafs
Støvler, ca. 1650. Kra-
ven sloges op, naar
man spadserede, ned,
naar man red. Liv-
rustkammeret, Stock-
holm.

8. Halvtøfler af hvidt
Lærred med Broderi
og Frynser, kilefor-
met Hæl. Slutn. af
1600'erne. Musee Clu-
ny, Paris.

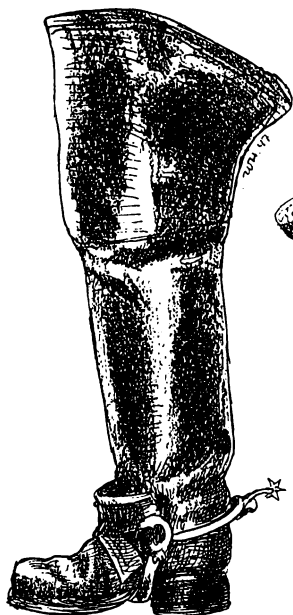

I 1700' bliver Støvlerne igen fortrinsvis Krigerens og Jægerens Fodbeklædning, mens mange Slags prægtige Former af Sko af fint Skind, af Silke og Fløj, med Guldbroderier eller Perler, med Sløjfer, Rosetter, og kostbare Spænder smykkede baade Herrernes og Damernes Fødder i „Paryktiden“. Skoene fik høje Hæle, først indbyggede i Saalen, snart efter fastgjort under denne. Hjemme i Stuer og Køkken gik Kvinderne med Tøfler; de fandtes i alle Typer, grove, solide Lædertøfler, undertiden med Træklamper under, og elegante, lækre Ting af blødt Skind eller f. Eks. guldbroderet Fløj eller Brokade.

Henimod 1800 bliver man ked af Paryktidens Overdrivelser paa Dragtmodernes Omraade. Englænderne indfører en let og lav Støvle, Skoene faar lave Hæle, og den overdaadige Dekoration forsvinder. Den saakaldte Suvarov-Støvle (opkaldt efter en russisk General) med lav Hæl og Sidesømme i Skaftet blev meget yndet i 1800'erne; Herrerne havde ogsaa lette Morgenstøvler af Safian eller med Stramajbroderi.

1873 fik en skotsk Skomager Patent paa en Sko med indsatte Kiler i Siderne af et elastisk Materiale; disse Sko og Støvler med „Elastik“, „Fjederstøvler og -sko“, blev meget yndede og holdt sig længe efter 1900. Baade Damer og Herrer brugte dem. I Aarhundredets sidste Del skete det mærkelige, at man til Spadserebrug hyppigere anvendte Støvler end Sko, og at Herrerne var kortere i Skaftet end Damernes. Damestøvlerne blev udstyret med en lang Rad af Knapper eller Snørehuller og skulde slutte meget fast om Fod og Ben; vore Mødre og Bedstemødre har lidt usigelige Kvaler, naar de skulde paa en Københavneretur med et Par nye Knapstøvler paa.

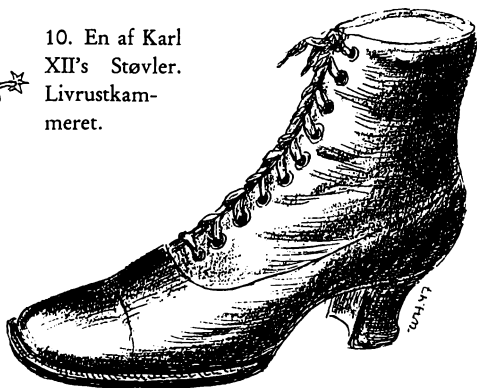
Taanæserne, som i 1870'erne var brede, blev i 80'erne smallere og fra 1890 mere og mere spidse.

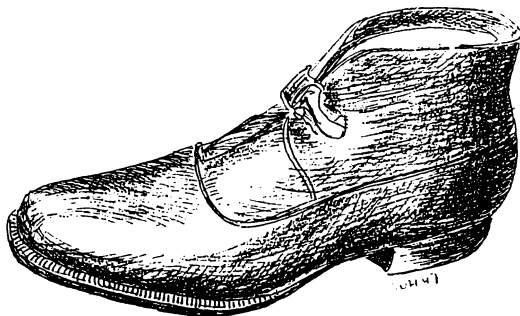
9. Den danske Prinsesse Sophia Magdalenes Kroningssko 1772 (som svensk Dronning). Livrustkammeret.

10. En af Karl XII's Støvler. Livrustkammeret.

11. Dame-Snørestøvle af brunt Chevreau, ca. 1910.

12. Herre-Spændestøvle af Box-calf, ca. 1900-10.

Ved 1900 trængte Fabriksfodtøjet for Alvor frem paa Haandskomageriets Bekostning; men rige Folk eller Folk med særpræget Smag eller med vanskelige Fødder lod sy Sko efter Maal.

Samtidig prægedes Fodtøjet mere og mere af amerikansk og engelsk Mode, Støvlerne maatte til dagligt Brug vige for Sko, og disse blev brede, rummelige, praktiske; først Herrernes; siden lærte ogsaa Damerne at gøre sig Livet behageligere i fornuftige Spadsere- eller „Vandre-sko”. Dertil kom en Mængde Former for Sko, beregnet til Idræt, ligesom ogsaa den klassiske Sandal paany fik stor Anvendelse, især hos Ungdommen.

At give en kort Skildring af Skotøjets skiftende Moder under og efter de to Verdenskrige er komplet umuligt, saa broget er Billedet, saa hyppigt ændrer Moden sig, saa utallige er Formerne, Materialerne og Ornamenteringen. Først naar det engang er kommet os mere paa Afstand, vil man maaske kunne se Hovedlinjerne i dette Stykke Kulturhistorie.

Skomageriet er et af de ældste Haandværk. Allerede 1157 nævnes Skomagernes Laug i Magdeburg, 1402 havde Svendene i Odense et Laug, c. 1450 var der et i Slagelse, c. 1470 i Køge. Københavnerne Laugsskraa er fra 1509, Holbæks fra 1623, men her som andetsteds omtales Skomagerne længe, før de fik et Laug.

I en lavere Rangklasse stod Skoflikkerne, og paa Landet fandtes der mange Steder Skomagere, som gik rundt hos Bønderne, syede nyt Fodtøj af Bondens hjemmegarvede Læder og bødede Familiens Sko og Støvler.

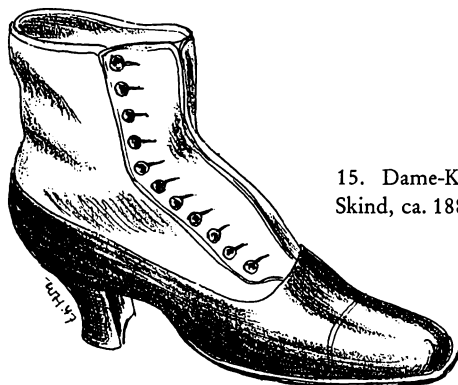
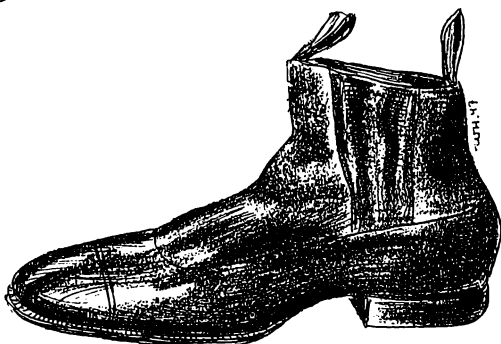
I mindre Købstæder optoges ogsaa Skindere, Garvere og Remsnidere i Skomagerlauget. Oprindeligt garvede Sko-

13. Dame-Knapsko, c. 1910. Skotøjsmuseet, Kbh.

14. Herre-Fjederstøvle, ca. 1910. Skotøjsmus., Kbh.

15. Dame-Knapstøvle i to Farver Skind, ca. 1880. Skotøjsmuseet, Kbh.

De paa denne og foregaaende Sider afbildede Skotyper er tegnet af Walther Hviid efter Illustrationer i Ernfried Jäfvarts „Skomod och Skotillvirkning” (Numrene 1—10) og Broby Johansens „Modens Historie (Nr. 11—15).

magerne selv de Huder og Skind, de brugte; men i 1700'erne overgik dette Arbejde til Felberederne og Garverne.

Skomagernes Materiale var først og fremmest Okse- og Kalveskind, som man opkøbte hos Bønderne og selv garvede ved Hjælp af Egebark og Galæbler i store Gruber, hvor Huderne laa i Maanedsviis, en Oksehud helt op til et Aar. Skind af Geder (Korduan), Faar og Hjorte, som anvendtes til Kvindesko og Tøfler blev ofte „hvidgarvet“ uden Barkning; men det var vist altid Felberederens Arbejde.

Dygtige Skomagere forstod ogsaa, som vi før har omtalt, at sy fine Sko af Silke, Brokade, Fløjl o. l.; men det var næppe almindelige Opgaver for Mestrene i smaa Provinsbyer som Holbæk.

At skildre den tekniske Udvikling i Skomageriet gennem Tiderne fra det primitive Værktøj til de moderne Maskiner ligger uden for denne lille Bogs Muligheder.

Vi vender os nu til vort egentlige Emne, at fortælle noget om Skomagere her Byen, og vil til Indledning aflægge et lille Besøg hos en Mester paa Christian IV's Tid.

HOS MESTER HERMAN

Paa Hjørnet af Algade og Studiestræde, hvor nu den store og moderne Ejendom „Centrum” ligger, laa paa Christian den Fjerdes Tid et lavt Bindingsværkshus med en Sidebygning og et Par tilhørende „Boder”, Lejehuse nede i Strædet.

Her boede Mester Herman med Tilnavnet Ditmarsk (eller Dytmarsk), en af Holbæks mest ansete Haandværkere paa den Tid, en dygtig og velstaaende Skomagemester. Tilnavnet tyder paa Forbindelse med Ditmarsken; sandsynligvis stammer han derfra og er paa sin Svendevandring havnet i Holbæk engang i 1620—30'erne. Her giftede han sig, fik Hus og Hjem og oparbejdede en god Forretning som Skomager og Garver. 1640 købte han Ejendommen paa Algade, et Tegn paa en vis Velstand; thi de fleste Haandværkere holdt til i Stræderne, og kun faa evnede at købe Gaard paa Hovedgaden.

Men Mester Herman og Berete Jensdatter fik ikkun fem lykkelige Aar i deres nye Ejendom. Inden de fire Børn endnu var blevet voksne, mistede de med ganske kort Mellemlum begge Forældrene i Vinteren 1644—45.

Vi kender ikke de nærmere Omstændigheder ved disse sørgelige Dødsfald. I Skiftebrevet hedder det, at Christen Skomagervend har tilgode for fire Ugers Løn, „og for han tjente de salige Folk i deres Sygdom”, skal han have 5 Daler. Denne tro Svend har aabenbart passet baade Værkstedet og styret Huset.

Den 26. Marts holdtes der Jævned og Skifte i Mester Hermans Bo. Som Børnenes Formynder mødte Peder Nielsen Skomager. Skifteforretningen findes i Landsarkivet, og den giver gode Oplysninger om Hjemmets Indretning, saa vi kan danne os et Indtryk af, hvorledes der saa ud i dette Skomagerhus paa Christian den Fjerdes Tid.

Naar man skulde ind til Mester Herman, maatte man ind ad Porten, ind i Gaarden og gennem et Bislag eller en Forstue ind i Familiens store Opholdsstue med Vinduer ud mod Algade. Væggene var beklædt med Paneler, under Vinduerne og langs den ene Endevæg var der faste Bænke med Hynder paa og Fodskamler under. Foran Bænkene stod Stuens centrale Møbel, et stort Egetræsbord med Kassefod og en vældig „steen Skiffue“, sikkert en Skifferplade; den var haard og kold, men solid og let at holde ren. Paa den modsatte Væg stod Bilæggerovnen, hvori der fyredes fra Ildstedet ude i Køkkenet. I Nærheden af den maa vi tænke os de to Slagbænke anbragt; naar de om Natten blev trukket ud, kunde Svenden og Læredrengen sove i dem. Saa er der desuden en „Skænkeskive“, tre Stole og en liden Barnestol, samt „et Værksted“, sandsynligvis det store Værkstedsbord paa en lav Forhøjning under Vinduerne, for dengang — og forresten langt op i Tiden — foregik Arbejdet altid inde i Familiens Opholdsstue.

I „Kammerset ved Stuen“ fandtes et lille Lager af Fodtøj: 7 Deger Sko af forskellig Pris (1 Deger er 10 Stk., altsaa 70), 6 Par Støvler, 1 Par Forfødder (?) og 3 Par smaa Børnesko. Den Tids Skomagere syede jo ikke blot Sko til Folk efter Maal og Bestilling, men de sørgede tillige for ind imellem at oparbejde et Lager, som de kunde forhandle paa Byens og Nabobyernes Markeder. I Kammeret var der ogsaa en liden beredt Hud, nogle

Stykker Læder, et Stykke Punds-Læder (= 12 ø), et „Ris-perbræt” og noget andet Værktøj, 3 Par Støvleblokke, 8 Deger Læster, et lille Bord, en „lukt Seng” (med Døre i), et grønt Skab og et umalet Madskab. Paa Væggen hang de Vaaben, Mester skulde møde med i Borgervæbningen: En Musket med Patronrem og en Degen (Kaarde) med Gehæng.

Lad os gaa ud i Stegerset og se, hvad saadan et Køkken for 300 Aar siden rummede. Her var nu først en „Retterbænk”, d. v. s. et Køkkenbord, som nok har staaet under Vinduerne ud mod Gaarden; to Skamler og en Bænk nævnes ogsaa. Saa var der naturligvis et stort Madskab og en hel Masse Køkkentøj: en Smørrotting, et Saltkar, 2 Tudekander, 2 andre Kander, 2 Træpotter, 2 Sibøtter, en Jernspand, 1 Hakkebræt, 6 Lerpotter og 3 røde Træfade. Paa det store aabne Ildsted fandtes Ildtang, Ildskovl, 2 Kedelkroge, 2 Jerngyder samt 3 Kedler, 4 Gryder og 1 Potte, alle af Kobber. Der var ikke en eneste Tallerken eller et Fad af Fajance eller Lertøj. Til daglig fik Skomagerfamilien Maden serveret i Panden eller Gryden; saa kom Træ- eller Hornskeerne frem, og alle „langede til Fadet”; til Brød og Kød fik hver sin lille Brik eller „Disk” af Træ; der var 10 Brikker og 16 Tallerkener af Træ. Ved højtidelige Lejligheder spiste man paa Tintallerkener; der nævnes 10 Fade og 30 ø forskelligt Tintøj. Til Øl havde man 2 Tinkrus og til Vin Mester Hermans fine „Stob”, et Sølvbæger. Af Sølv var der ellers kun ganske lidt i Huset, kun 5 Sølvkeer og nogle Knapper.

Ved Siden af Køkkenet var der en Stue, møbleret med „en liden Skive med et Skab under, to Senge, den ene med Stolper og Omhæng, en Kiste, et Skab og en Skokiste”. Her stod ogsaa en Sennepskværn og en Sæk med

Byg. „I den Stue i Gaarden”, vel sagtens i en Sidebygning langs Strædet, nævnes et Par „Skiver”, en rød og en grøn Seng, en Egetræskiste med „Salig Beretis og Salig Hermans Gangklæder” og en Ørk (Kiste) med Sengetøj og en Kistebænk, der indeholdt Hør, Hamp, Blaar, Sække og 2 Skpr. Havre. Oppe paa Loftet fandtes 3 gamle Senge, den ene af Kurvefletning, 3 Rokke og en „Værkdisk” altsaa et Værkstedsbord med 2 „Systole” til.

Hjemmet synes at være ganske velforsynet, alene af Sengetøj nævnes 33 Dyner og Puder, 14 Bænkehynder, 10 Sengetæpper, 9 Duge, men kun 2 Par Lagener; den Slags Luksus brugtes kun ved Barselfærd, Bryllup og Dødsfald. Og nu efter Begravelsen var der nok lagt nogle til Vask.

Herman Skomagers Gangklæder bestod af en rød, ulden Skjorte, Knæbenklæder, Strømper, et Livstykke og en Trøje. Naar han skulde i Byen, tog han sin sorte Klædes Kappe og en sort Hue paa, og til Markedsrejserne havde han en gammel Rejsekjøl og en „Regnhat”.

Men Herman var ikke blot Skomager, han drev ogsaa Garveri, hvilket ikke var ualmindeligt paa de Tider. Han købte Huder af Bønderne, ja hos en Mand saa langt væk som i Mariager havde han Penge til Gode for Huder. En „Lædertouffuer”, en Garversvend, arbejdede hos ham, og i Skiftet nævnes: 12 store Huder i Bark i Gaarden (i et nedgravet Garverkar), 12 andre middel Huder i samme Kar. I Kælderen 3 Deger (30) Huder i Bark, 7 Huder i Stenkarret og 3 Huder, som er halvarket, for andre.

Af hans Regnskab fremgaar det, at hans Skyldnere bor langt omkring, først i alle Omegnens Landsbyer, men ogsaa længere borte som i Hørve, Vallekilde, Særlev, Vig o. s. v.

Efter at Gaarden var solgt og Gælden betalt, blev der 416 Dl. 3 Mk. 1 Skill. tilbage at dele mellem de fire Børn, og da de alle var umyndige, blev de sat i Pleje hos forskellige Borgere, og som Formynder fik de Peder Nielsen Skomager. Ved Skiftet ligger der endnu nogle pæne Breve til ham fra Sønnen Gert, der gik i Roskilde Kathedralskole; Han skriver jævnlig til sin „kære Formynder” og beder om lidt Penge, snart til nye Bukser, snart til sin „Tvætterske” (Vaskekone) og engang imellem til at blive klippet for.

1661 blev han kaldet til Sognepræst for Munk-Bjergby og Bromme. Man kunde have undt Holbæk-Skomageren at opleve det.

SKOMAGERNE OG DERES LAUG

Den ældste „Skraa” eller Vedtægt for Skomagerlauget i Holbæk er fra 1623, men der er ikke noget i Vejen for, at Lauget kan være ældre. I hver Fald har der været Skomagere i Byen længe før den Tid. Vi kan f. Eks. nævne, at da Kongen under Syvaarskrigen manglede Sko til Soldaterne, udgik der Befaling til en Del Byer om at levere „Ankelsko”, en solid Sko, som sluttede tæt om Ankelen, og 30. Nov. 1570 fik Holbæk saaledes Ordre til at sende 50 Par.

1596 nævnes to Mestres, Hans Nielsen og Niels Jørgensen, og efter 1600 vrimler det med Skomagernavne i de gamle Arkivsager.

Skraaen fra 18. Febr. 1623 er udstedt af Borgmestre og Raadmænd i Henhold til en kgl. Forordning og efter et Forslag, som Mestrene havde udarbejdet. Den har 23 „Artikler” og findes trykt i „Fra Holbæk Amt” 1920, S. 9. Vi vil her repetere nogle af Artiklerne:

Efter at Lauget har indstillet to Mestres, vælger Raadet den ene til Oldermænd for et Aar og en anden Mester til Bisidder; denne bliver næste Aars Oldermænd, og Byraadet udpeger saa den nye Bisidder. Lauget maatte samles en Mandag Formiddag i hver Maaned og behandle eventuelle Uenigheder mellem Mestres, Svende og Drenges; i hvert Fald skal der holdes fire faste Møder om Aaret. En Skriver fører alle Vedtagelser til Protokols.

En Skomagervend med Lærebrev kan optages i Lauget mod at yde en Daler til Oldermænd og $\frac{1}{2}$ Daler

til Skrивeren samt 8 Daler til Laugets Kasse, de 4 „til Hjælp til et Ligklæde og anden Laugsens Forbedring”, de andre 4 til „at komme gamle og fattige, forarmede Embedsbrødre og deres Hustruer til Hjælp og Trøst”.

Oldermanden udpeger to Mestre, der hver Lørdag gaar rundt og „visiterer alle Skomageres Støvler og Sko, som falholdes” og godkender Priserne.

Dør en Mester, maa Enken fortsætte Værkstedet med to Svende og en Dreng.

Ved Laugets Møder skal alt gaa anstændigt til, og der vanker Bøder for Drik, for at bære Vaaben, udtale Trusler, udeblive fra Mødet o. l.

Lauget fastsætter Svendenes Ugeløn og Betaling for „stöck verck”, Akkordarbejde, og ingen Mester maa overbyde en anden. Mere end 4 Svende maa ingen holde; kan han ikke overkomme Arbejdet med dem, skal han dele det med de andre Skomagere i Byen.

Den „blaa Mandag” var en gammel Rettighed, men ingen Svend maa „gøre flere ørkesløse Dage end Mandagen alene” og skal være paa sin Husbonds Værksted Tirsdag Morgen Kl. 5. Og han maa aldrig være ude om Aftenen efter Kl. 10. „Foragter nogen Svend eller Dreng sin Husbonds Mad eller Øl, som ustraffeligt er”, skal han bøde 1 Dlr. eller sættes 2 Nætter og Dage i Raadhuskælderen paa Vand og Brød!

Svendene danner deres eget Laug med en af Mestrene som Oldermand. Hver Svend giver i „Tidepenge” 2 Skl. fire Gange aarlig, og disse Penge, som gaar til Sygehjælp og Begravelseshjælp, skal gemmes i en Bøsse med 2 Nøgler til, og der føres Regnskab over dem.

Drengene staa 3 Aar i Lære, hvis Forældrene kan betale Mesteren efter Overenskomst; kan de ikke det, skal Drengen staa i Lære i 5 Aar.

Flere Artikler handler om Mesterens Forhold til sine Lær-linge, og der fastsættes strenge Straffe for Ulydighed og for at løbe af Lære.

Enhver Mester har Ret til at købe Bark, raa Huder, Hamp, Kork, Beg og andet til deres Værksteds Behov.

Dør en Mester eller hans Hustru, tilsiger Oldermændene de andre Laugsbrødre til at bære den døde til Jorden.

Disse Vedtægter gjaldt, indtil Skraaen blev revideret i 1680.

Lad os kigge lidt i Laugets ældste Protokol, der er anvendt fra 1623 til 1682. Spændende Læsning er den ikke; men den giver et Indtryk af Skomagernes Vilkaar dengang. Hovedparten af Indholdet er Optagelse af unge Mestres, Navne paa skiftende Oldermænd og Lærekontrakter mellem Mester og Dreng. Her er en Prøve:

„A^o 1642 Den 11. Juli kom *Mads Pedersen Viborg* udi vort Laug i Jesu Navn og skal udgive 8 Dlr. Mønt, 2 Daler til S. Michels Dag førstkommandes, nok 2 Dlr. til Jul næstefter, nok 2 Daler til Paaske 1643, nok 2 Dlr. til S. Michels Dag, naar man skriver 1643.”

Forpligtelsen er undertegnet Madzs Pe der sen W.

Oldermandsvalget foretoges hvert Aar i Februar, og der har nok været noget særligt paa Færde, naar Raadhusjournalen fortæller, at Lauget mødte 27. April 1723 og forlangte en ny Oldermænd, hvortil blev beskikket Hans Jørgensen „og Skiltet flyt samme Dag”.

Dette viser, at Lauget havde sit Herberg hos Olderman-

„DET ER SKOMANIS
LAVS INSEL I HB”.

(O: Det er Skomagernes Laugs Indsegl i Holbæk) Kobbersignet i Træskaft, fra Chr. IVs Tid. Redskabet skal forestille Skomagernes Læderkniv. Signetet findes paa Nationalmuseet.

Skomagerlaugets Fane, anskaffet til Festlighederne d. 6. Sept. 1849, da de danske Soldater efter det sejrige Felttog drog gennem Holbæk paa Vej til København. Paa Bordet ses Laugets aabne Lade og Laugsprotokollerne. (Holbæk Museum).

den, og Laugets Skilt har altsaa hængt over hans Dør.

Laugets Sammenkomster foregik med et vist højtideligt Ceremoniel, efter at den tyske „Handwercksgewohnheit” i 1600’erne var trængt igennem ogsaa her i Norden. Naar alle var mødt, bares Laden frem, det Skrin, hvori Laugets Bøger, Signet, Papirer og Penge opbevaredes. Naar Oldermænden og Bisidderen med hver sin Nøgle havde aabnet de to kunstfærdige Laase, skulde al Støj og Snak forstumme, Bisidderen slog til Lyd med „Lydhammeren”, og der krævedes Bøder for usømmelig Tale, Kiv og Uro under „aabne Lade”. Baade Lade og Lydhammer eksisterer endnu, den ene paa vort Museum sammen med Svendenes, den anden paa Nationalmuseet.

Nu skal man ikke tro, at det altid gik ærbart til i Skomagernes Laugshus; naar Mødet var omme og Laden lukket, tog man sig nogle Krus Øl, og saa kunde det godt ende, som engang i Juli 1642, da en Borger, Henrik Carstensen, og hans Søn, Skomager Jørgen Henriksen, kom i et mægtigt Slagsmaal i Laugets Herberg hos Jens Sael og tiltalte 6 Skomagere for Slagsmaal, Overfald og Overlast. To Mænd, som Byfogden havde udmeldt, synede deres Saar og beretter i Tinget, at de begge havde blodige Saar i Hovedet og Armen, Jørgens Ærme var revet itu, og den ene Flaske (Skøde) af Trøjen var rykket fra. Jens Sael tilstod i Retten, at han var saa drukken den Aften, at han „ikke kunde sanse enten Dag eller Dør”, og han husker kun, at han saa Henrik ligge paa Gulvet og slaas med Mads Viborg. Retten idømte Mads en Bøde for Saarbod, Slagsmaal og Blodvide paa 3 Rigsort til Byen og 3 til Kongen.

Naar en Svend havde gjort Mesterstykke for at blive optaget i Lauget, blev hans Arbejde først synet af Mestrene og derefter forevist paa Raadstuen. Saaledes præsen-

terede Hans Kristiansen d. 4. Maj 1723 sit Mesterstykke: Et Par Støvler og et Par Sko, „som Borgmester efter Sædvane fik”.

Hvis Kunderne ikke var tilfredse med bestilt Arbejde, klagede de til Lauget. Jens Murmester havde faaet syet et Par Støvler hos Aage Skomager og betalt med 19 Mk. samt 12 Skill. til Svenden. Da han opdagede, at de var for snævre, indstævnedede han Mester for Lauget, og dette udstedte den 17. Maj 1647 en Erklæring om, at da Støvlerne ikke „var saa lovlig gjort, som det sig burde, da er han tilfunden af Lauget at annamme Støvlerne igen og Pengene til Jens igen at levere.” Sagen kom for Retten, og Svenden vidnede her, at da Jens fik Støvlerne paa, klagede han over, at „de var ham lidet for enge”, men han gik dog til Asmindrup med dem.

Mestrenes Antal varierede lidt, men var i 16—1700'erne som oftest fra 6 til 10. Under Svenskekrigen var her f. Eks. 8 Mestre, og vi kender deres Navne fra et Bilag til Kæmnerregnskabet, idet de d. 21. Oktoder 1659 blev kaldt paa Raadstuen, hvor en svensk Kvartermester i Borgmesterens Nærværelse forlangte „at de endeligen uden nogen Omstændighed skal færdiggøre og forskaffe til Regimentet 200 Par Støvler, som om 4 Uger skal leveres.” Peder Lauridsen skal sy 35 Par, Jørgen Henriksen 35, Jens Malmø 24, Hans Pedersen 30, Thomas Mønbo 25, Christen Mortensen 16, Knud Petersen 10 og Morten Rasmussen 25. Hertil svarede de „at det var dennem umuligt forskrevne Støvler paa saa kort en Tid at færdiggøre eller forskaffe, formedelst de ikke havde Læder, mens saavidt de havde Læder til og kunde af yderste Formue tilvejebringe, vilde de gerne efterkomme”. De vil altsaa efter bedste Evne sabotere Ordren.

I samme Anledning oplyses det, at her foruden de 8

Mestre fandtes 6 Skomagere, som ikke er i Lauget. Det maa være „Skolappere” eller Skoflikkere, der er Tale om. De dannede en ringeagtet Underklasse i Skomagernes lille Verden.

En Grundtaxt fra 1645 nævner 6 Mestre, som bor i eget Hus, men en tilsvarende Liste fra 1682 har af 7 Mestre kun een „Selvejer”. De gode Aar var forbi. De fleste Haandværkere tjente kun til Dagen og Vejen, og særlig trange var deres Vilkaar i den sløje Tid efter Svenskekrigene.

— En ny Skraa fik Lauget 1680, udstedt 28. Sept. af Borgmestre og Raadmænd efter Skomagernes Indstilling.

Ny er den nu egentlig ikke, thi de fleste Artikler er overført fra den gamle Skraa af 1623. Af de nye Bestemmelser kan følgende nævnes:

Skomagervende maa ikke gøre nyt Arbejde, før de er optaget i Lauget, og ingen Svend eller Mester, som er ulovlig Fusker, Bønhaser eller gift med en besovet Kvinde, maa optages „paa det, at det ærlige Skomagerhaandværk og Laug ikke skal besmittes eller foragtes”.

Har en Svend noget at klage over, maa han først klage for Svendelaugets Ret, derefter for Mestrenes Ret (Oldermand og Bisidder) og er han stadig ikke benøjet, da for Lands Lov og Ret.

Ingen Svend „maa gaa af Arbejdet, naar hans Mester haver hastigt Arbejde antaget og skal forfærdige”.

Ingen Dreng, der er slegfredfødt („uægte”) eller paa anden Maade berygtet, maa tages i Lære.

Naar en Dreng er udlært, skal han betale Oldermand, Bisidder og Skriver for at faa sit Lærebrev, og til Lauget giver han 2 Rdlr. til en Tønde Øl.

To Artikler fastsætter Bøder for Svende, som tager Arbejde hos Fuskere i Byen eller paa Landet; kun hvis

Mesteren ikke kan skaffe ham Arbejde, maa han i kortere, fastsat Tid arbejde hos en Fuskere. Tager han Afsked fra en Mester, skal han Dagen efter tage Arbejde hos en anden eller ogsaa forlade Holbæk til en anden By, hvor der er Laug.

En Mester maa aldrig antage en anden Mesters Læredreng.

Og til sidst bestemmes det, at da Mestrene ofte viser Modvillighed med at betale deres Indgangspenge, Bøder o. l., faar Oldermænd og Bisidder sammen med to Mestres Ret til at pante dem for Gælden; kan de ikke indløse Pantet, skal det sælges.

Det er muligt, at Skraaen er blevet ændret endnu en Gang, for da der 25. Jan 1775 „blev holden Raadstue“, mødte Skomagerlauget for at høre Stiftamtmandens Skrivelse af 21. Jan. „med Approbation af deres Vedtægter“. Men der vides ikke noget nærmere herom.

— Laugene var stærke Organisationer. Den enkelte Mester kunde være nok saa ringe og fattig, men saa længe de holdt sammen, kunde de hævde sig med en vis Magt og Indflydelse. Slagsmaalet for det daglige Udkomme drev dem til at gaa haardt frem mod illoyal Konkurrence, ikke blot fra Skolapperes og udenlaugs Svendes Side, men ogsaa fra de „Fuskere“, som arbejdede ude paa Landet eller rejste om paa Markeder og solgte Sko.

Lad os tage et Eksempel.

Oldermænden mødte i Bytinget 9. Jan 1730 og begærede tinglyst, at 15 Par Sko, som han og de andre Mestres havde konfiskeret hos en Ringstemand 1728, nu skal sælges. Mænden var ved et Politiforhør gaet ind paa at indløse dem mod en Mulkt paa 5 Dlr., men da Lauget nylig havde erindret ham derom, svarede han, at „han var tilfreds, de Sko var Fanden i Vold, og vilde

de ham noget, kunde de søge ham i hans eget Hus". Derfor blev det nu kundgjort, at Skoene skal sælges d. 16. ved Auktion i Oldermændens Hus.

Haardest gik det til i den Kamp, Lauget førte mod Folk, som opkøbte Huder paa Landet, men derom i et senere Kapitel.

Undertiden lejede Skomagerne en Vogn og kørte ud paa Landet for om muligt at overraske en Mand, man havde mistænkt for at drive ulovligt Skomageri. Greb man ham paa fersk Gerning, blev han meldt til Herredsfogeden og idømt Bøde. Men ofte blev han advaret af Naboer og Venner, der havde observeret Laugets Expedition, saa han bragte sig i Salveten, inden de andre fik Fogden mobiliseret. I August 1749 bad samtlige Byens Haandværkere Stiftamtmanden om Tilladelse til paa egen Haand at foretage „Inkquisition, saasom de derved kunde spare adskillige Rejser og Udgifter til Rettens Betjente ved Birkerne samt bedre finde dem (Fuskerne) i forbudet Arbejde"; men Begæringen blev afslaaet. I 1765 spurgte Skomagerens Oldermænd, om de ikke maatte tage Herredsfoged Stampe med paa saadanne Expeditioner, for det var ofte saa svært at faa fat paa Birkefogderne (f. Eks. i Løvenborg og Tølløse Birker), men Svaret blev et Nej; Stampe kunde kun optræde i sine egne Herreder.

— Butik havde Skomagerne ikke, og Værkstedet fandtes altid i Familiens Opholdsstue; der kom Kunderne for at bestille Sko; der blev taget Maal og akkorderet om Betalingen, som delvis erlagdes i Naturalier eller Modydelse. De Mestres, der havde Raad til at købe et større Lager af Huder, og selv kunde garve dem, oparbejdede Tid efter anden et lille Lager af Skotøj, som de saa drog til Marked med. De ejede sjældent Køretøj selv, men lejede en Mand til at befordre dem. Saa rullede de til

Køge, Roskilde, Kalundborg eller Slagelse, ofte i Følge med andre Holbæk-Haandværkere.

Disse Markedsrejser var spændende Oplevelser, en kærkommen Afveksling fra det ensformige Dagligliv. Man fik set sig om i Verden, fik Kontanter paa Lommen, traf Laugsbrødre fra andre Byer og fik undertiden en Taar over Tørsten i en af de mange Kroer undervejs. Men det kunde ogsaa ende med Slagsmaal og Drab som i følgende Historie fra Tingbogen 1645:

En Aften ved St. Olufs Dags Tide kom en Del Folk, deriblandt Skomagerne Mads Viborg og Poul Christensen fra Holbæk, paa Hjemvejen fra Slagelse Marked i Trætte ved Leddet i Munke-Bjergby. Poul Skomager slog da til Jens Mortensen fra Eskilstrup med Fladen af sin Kaarde, men Jens bandede og truede ham med, at han skulde faa en Ulykke, naar de nu om lidt kom gennem Eskilstrup. Jens kørte i Førvejen, og da de andre naaede Byen, stod han paa Vejen med en Hellebard i Haanden og en Sten ved sin Fod; flere andre Bønder var mødt op med Hellebarder og Høtyve for at bistaa ham. Først slog han Stenen efter Poul, men nu gik Mads Viborg imellem og søgte at berolige Jens, saa de med Fred kunde fare videre. Men Jens huggede til Poul med Hellebarden, hvorefter Poul Skomager „hommede” og traadte tilbage og skød til Jens, saa han satte sig ned og blev liggende død. Vi kender ikke Slutningen af Historien; men det er utvivlsomt blevet en dyr Sag for Poul Skomager, selv om det vel kunde kaldes Drab i Nødværge.

Vore Dages fredsommelige Skomagere vil maaske undres over, saa vel bevæbnede deres Kolleger dengang var, men Tiden var jo mere urolig og Folk mere voldsomme, saa ingen fornuftig Mand tog paa Rejse uden sit Værge. Tingbøgerne i 16—1700'erne er fulde af Historier om,

hvad der kunde ske, naar ellers skikkelige Haandværkere blev fulde og øre i Hovederne af overstadig Drik.

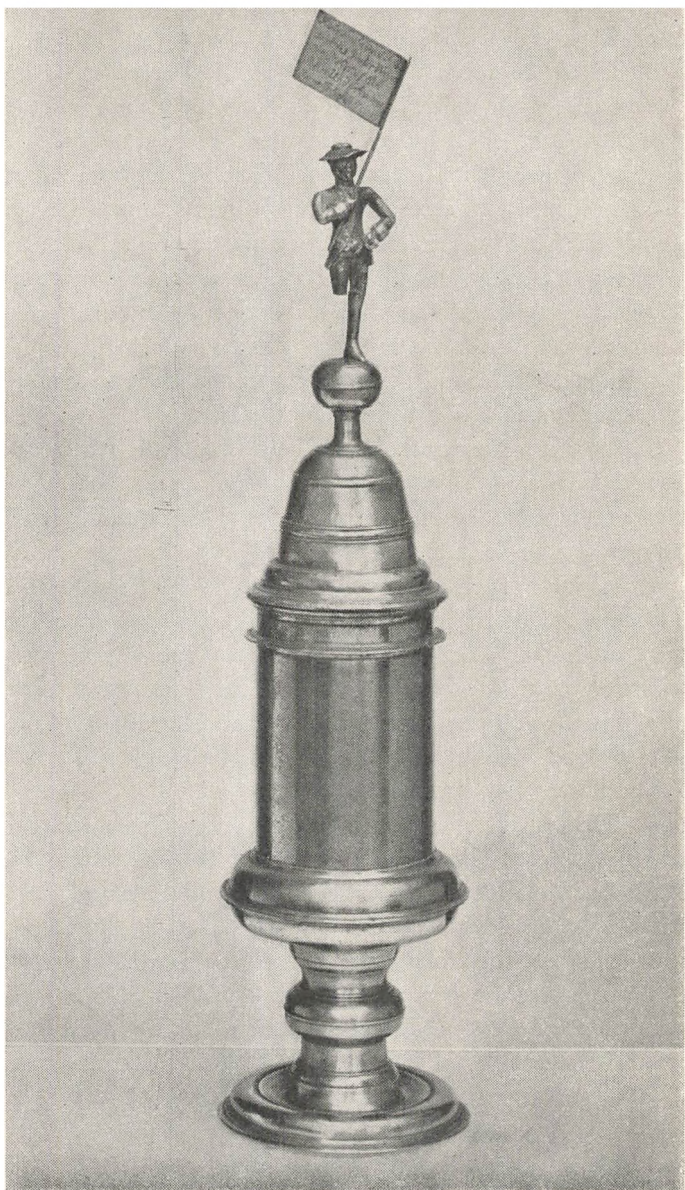
I Juni 1626 løb en Skomager „grassat med et draget Væрге efter fredelige Folk”, og i Aug. 1638 tiltalte Lensmandens Gartner en anden Skomager for Overfald, Skældsord og Skæren med Kniv i hans Dør. Han slap med en Advarsel om, at næste Gang vilde han komme i Kongens Jern paa Bremerholm, altsaa paa Tvangsarbejde!

Efter en saadan blaa Mandag vendte man tilbage til Hverdagens ensformige Sløb for Føden og Familien. Ret mange Fornøjelser havde Smaafolk ikke dengang.

Skomagernes store Oplevelser var Markedsrejserne og Markedsdagene herhjemme i Holbæk.

Ifølge Kæmnerregnskabet Lister over de tilrejsende Markedshandlende udgjorde Skomagernes en betydelig Procentdel. Paa Novembermarkedet 1785 var mødt 85 udenbys Handlende, hvoraf de 28 var Skomagere, og paa St. Hans Marked 1790 var der af 70 Handelsfolk ligeledes 28 Skomagere, saaledes 16 fra Køge, 7 fra Ringsted og 5 fra Odense. Dertil kom saa Byens egne Skomagere, der jo ogsaa stillede op med deres Varer. Det var især Bønderungdommen, som købte færdigsyet Fodtøj; de gik fra Bod til Bod, prøvede Sko og tingede om Prisen.

— Det er ikke let at danne sig noget klart Indtryk af Skomagernes økonomiske Forhold i 16—1700'erne. De stod som de andre Haandværkere helt i Skyggen af Købmændenes og Avlsbrugernes Klasse; i Raadet kunde de ikke komme, men det skete, at en Skomager valgtes til et eller andet borgerligt Ombud. I 1770—80'erne var den ene af de fire „eligerede Borgere” en Skomagermester. Det ser dog ud til, at deres Vilkaar i Slutningen af 1700'erne var forbedret noget; vi har nævnt, at kun to

Mestre sad i eget Hus 1682, men i 1778 gjaldt dette syv Mestre og i 1796 otte Mestre. Det var ganske vist ret beskedne Ejendomme, men de havde dog Foden under eget Bord. De 4 a 6 Skoflikkere, som gerne fandtes i Byen, maatte derimod nøjes med Lejevaaninger.

Skomagerlauget var som Regel det største i Byen, af Byens 31 Laugmestre i 1756 var de 10 Skomagere, af 37 Mestre i 1751 var de 12 Skomagere.

Naar en Mester eller hans Hustru døde, udbetalte Lauget et lille Beløb i Begravelseshjælp. Da Skomagerne i 1767 vedtog for Fremtiden selv at bære deres Lig til Jorden, protesterede det privilegerede Liglaug (Brandmændene) og fik denne Ordning forbudt.

— Slutningen af 1700-Tallet var for Holbæk som for andre Byer en udpræget Opgangstid. Det kom naturligvis ogsaa Skomagerne til Gode. De fik mere at bestille og tjente mere, og som vi har set, naaede de fleste af Mestrene saa vidt, at de fik eget Hus at bo i, nogle endda en Gaard paa en af Hovedgaderne med lidt Jord ude i Bymarkerne Øst for Byen, saa de kunde holde Ko og Gris.

< Skomagerlaugets Velkomst, en Tinpokal, uden Indskrift, 25 Huller i selve Pokalens Over- og Underkant vidner om, at her har hængt 25 Sølvskilte, hver med Navn paa den Svend, som ved sin Indtræden i Lauget har skænket det; men disse Skilte er forlængst forsvundet. Paa Laagets Top staar Skomagernes Skytspatron, Hans von Sagan, med en lille Sølvfane. Denne er skænket 27. Dec. 1773.

DRENG OG SVEND

I Skomagernes ældste Laugsbog (1623—82) indførtes alle Lærekontrakter mellem Mester og Lærling. Her er en Prøve:

A^o 1639 santte morttens Dagh daa bliff Erllig dring vedt naffn Rasmus pederssen, barnfødt her udi holbech, for ligt medt sin mester, peder nilsen, att hand skall lere forneffnde dring, rasmus pedersen, skomager handt werck paa thre Aars thidt, och loffue och bepligter ieg mig, rasmus pedersen att for holde mig erligen, troligen och flittig, som en erlig Dring vell egner og Anstaar udi alle made, och der som ieg imellerthidt bortt løber, dette gudt forbyde, uden nogen billig Aarsag, daa Att paa-gribis och føres fangen paa bromerholm uden nogen videre Dellsmall eller proces. Dette forskreffne for plichter Jeg mig, Rasmus persen medt min egen handt underskriffuet att holde och efter komme. R. P. S.

Var det svært at læse dette Stykke skriftlig Dansk fra Fjerde Christians Tid?

Da ingen Forældre nævnes som nærværende ved Kontraktens Oprettelse, drejer det sig sikkert om en myndig ung Mand paa 18—20 Aar. Truslen om at blive sat i Kongens Jern paa Bremerholm findes i de fleste af den Tids Kontrakter. Rasmus har nu skikket sig pænt, thi under Kontrakten er optegnet følgende:

„Anno 1643 Den 16. januari udt lagde rasmus pedersen sin lerre tønde, och bekom hand sitt lere breff.”

Han har altsaa givet den i Skraaen befalede Tønde Øl til Lauget og derefter faaet sit Lærebrev. Naar han slap med tre Aar, skyldes det den Omstændighed, at han har kunnet betale Mesteren Lærepenge efter nærmere Aftale. Her er til Sammenligning en Kontrakt paa fem Aar, saaledes som „Skraaen” fastsatte det for Fattigfolks Børn, der ikke kunde betale. Drengens Far har selv møjsommeligt indskrevet den i Drengbogen (1717—1809):

„Anoe 189 Lod ieg min dreng en Skrive Navlig Johan Albret Nelsen, som skal staae i Lærre udi 5 Aar frae Paaske 189 til Vi skriver 1814 om Paa Ske saa er Hans Lærre Aar ude efter Skreftelige Kontragt hos Skommager Mester Hans Peder Nelsen.”

Man ser tydeligt, at det er skrevet, før Hartvig Frisch fik indført Regler for store Bogstavers Anvendelse. Det har ogsaa været svært at finde ud af, hvordan 1809 skal skrives. Men Meningen er klar nok, og det er jo det vigtigste.

Drengene var ofte 16—18 Aar gamle, før de kom i Lære; ja, her kommer en pudsig Historie om en Dreng paa 21 Aar, som var taget i Lære af Ib Skomager. For 8. Aug. 1718 fortæller Tingbogen, at Ridefogden paa Frydendal indstævnedes Drengen, Hans Jensen, hans Mester og hans Moder, idet det hævdedes, at Hans var vordet under Frydendal Gods og altsaa ikke maatte forlade sin Stavn. Ib Skomager vidnede, at Drengen var sat i Lære af Assessor Hellegaard paa Vognserup, som ogsaa gjorde Krav paa ham som vordet under dette Gods, og Mester tilføjede, at Assessoren har „forsikret ham med sin skriftlige Seddel, at Drengen maa lære det ærlige Skomagerhaandværk, hvilken Seddel er indlagt udi Skomagerladen og i Protokollen indført, som ikke kan forevises, førend Lauget og Laugets Bisiddere og Laugsbrødrene vorder samlet.”

Efter en lang Proces faldt Dommen 19. Dec., og begge Herremænd fik en lang Næse, idet Drengen kendtes fri for Vornedskab, da han er født af frie Forældre, som kom fra Samsø og ikke tog Fæste paa noget Gods.

Om Lærlingenes Vilkaar fortæller Protokollerne ikke meget, men vi ved fra gamle Mestres Erindringer, at Tilværelsen som Regel var trælsom, kedelig og ubarmhjer-
tig for de unge Fyre. De boede jo hos Mesteren, delte ofte Loftskammer og Seng med en anden Dreng eller en Svend, var undergivet Mesters Hustugt og Svendenes Drillerier, gik Madmor til Haande i Køkkenet, huggede Brænde, bar Vand, løb Ærinder, passede Smaabørn. I en

>

Skomagernes eenbenede Værnehelt Hans von Sagan med sin Fane, paa Toppen af Holbæklaugets Velkomst. Efter Sagnet kæmpede Hans Skomager i den tyske Hærs forreste Rækker i Slaget 1370 ved Rudau mod de hedenske Lithauere, og da Fanebæreren under Kampen blev hugget ned, og Soldaterne begyndte at vige, greb Hans Fanen, og skønt han var haardt saaret i det ene Ben, som efter Slaget maatte sættes af, løftede han dog Fanen højt og opmuntrede Kammeraterne til at følge sig frem paa ny, saa det halve Nederlag blev til en glimrende Sejr. Kejser Karl takkede ham ved at gøre ham til Adelsmand og gav de tyske Skomagere Ret til fremtidig at føre Dobbeltørnen i deres Segl og Faner. De danske Skomagere tiltog sig samme Ret, Ørnen ses ogsaa i Holbæklaugets Fane og Segl, og Hans von Sagan afbildes ofte paa Laugsvelkomsterne. Ved sit ukuelige Mod blev han et Symbol for Skomagernes i deres Kamp for Laugsrettighederne.

Paa det lille Sølvflag, som vor eenbenede Helt her holder, staar paa den ene Side:

Hans von Sagan Ich
Woltees Weiter Wagen
Ich Steh Auf Ein
Bein Und Schwinge
Meine Fahn Allein.

Paa den anden Side ses en Støvle og: Anno 1773 d. 27dn December.

grøn og umoden Alder var de kommet hjemmefra og blev ofte paa Værkstedet udsat for al Slags Raahed og skiden Snak, naar Mester ikke var hjemme; de hentede Brændevin til Svendene og lærte ogsaa snart selv at finde Trøst og Glemsel i Høkerens elendige Akvavit. Men naturligtvis fandtes der ogsaa gode Skomagerhjem, hvor man tog sig lidt af de unge Knægte og behandlede dem saa godt, at de altid som voksne mindedes det med Glæde. Og hvad selve Oplæringen angaar, maa man sige, at Drengene fik lært deres Profession grundigt, saa de efterhaanden kunde tilskære og sy et Par Sko eller Støvler med den rigtige Gang i, og mange Lærlinge blev siden dygtige Mestre i Haandskomageriets vanskelige Kunst.

Fritid havde Drengene ikke meget af, Arbejdstiden var lang, Søndagen kun halv Fridag, og Ferier fandtes ikke. Der kunde om Sommeren blive Tid i Middagsstunden til at rende ned til Havnen og bade, og en sjælden Gang til en Skovtur til Dragerup sammen med andre Læredrenge. En Retssag fra 1737 fortæller, hvorledes nogle Skomagerdrengene Langfredag var paa saadan en Tur, købte Æg af Skovfogdens Kone, skar Bark af en „Skovabild“ til at farve Paaskeæggenes med, naar de kogte dem, men saa kom Skovfogeden ridende efter dem, jog dem ud i en Mose og pryglede en af dem, fordi de havde skaaret Bark af Træer. Nogle Aftener senere lagde en hel Flok Læredrenge sig paa Lur delt i to Partier for at prygle Skovfogden, da han skulde gaa hjem fra Holbæk. Han søgte ind i en af Møllerne og bad om at laane „en Flint“ til at skyde med, men i Stedet fulgte nogle Mænd ham ud til Maglebjerg Mose, og han slap helskindet hjem.

I 1800'erne var „Plantagen“ ude ved Møllesøen en meget yndet Samlingsplads for Byens Læredrenge.

Efter endt Læretid kom saa den store Dag, da Dren-

gene mødte i Svendenes Laug for at gennemgaa den traditionelle Optagelsesceremoni, en bizar Blanding af højtidelige Former og alskens raa Løjer, ofte af en temmelig beskidt Karakter. Den unge Mand skulde begribe, at han hidtil kun havde været et umælende Dyr, et elendigt uciviliseret Kreatur, som maatte være lykkelig, hvis den Naade forundtes ham at blive optaget i Svendenes hæderværdige Laug. Han skulde besvare en Række Spørgsmaal paa en bestemt Maade og høre lange Formaningstaler. Til sidst erklæredes han for en ærlig Skomagervend at være, hvorefter man fejrede Begivenheden ved at drikke den Tønde Øl, han havde maattet ofre til Lauget. Siden fik han sit Lærebrev og blev indskrevet i Svendenes Protokol.

Svendene havde her som andetsteds deres eget Laug; det nævnes allerede i Christian IVs Tid. En af Mestrene fungerede som Oldermænd, de havde ogsaa deres egen „Skraa” og Lade, Oldermænden og en „Altgesell” havde hver sin Nøgle dertil, og i Laden gemtes Laugets Indskrivningsbog og Tidepengene.

Hos en af Mestrene holdt Svendene deres Kro eller Herberg, over Døren hang deres Herbergsskilt, og naar det flyttedes, foregik det i et højtideligt Optog. 1641 blev de uenige med deres Vært, Jørgen Olsen, og efter lang Proces kom det til et Forlig, og Svendene flyttede til en anden Mester, men da Jørgen ikke vilde lade dem

„SKOMAGER SVENDENES LAUGS SEGL 1853 HOLBEK”. Efter Sagnet skal den tyske Kejser efter Slaget ved Rudau 1370, hvor Hans v. Sagan, som tidligere omtalt, udmærkede sig, have tilladt alle Skomagere at føre den tyske Dobbeltørn i deres Fane. Den ses jo ogsaa paa vort Laugs Fane, se S. 28.

faa deres Skilt, kom det til en ny Retssag; Jørgen vilde ikke udbære det, „før Aaret var omme nu til St. Hans efter deres Skraas Indhold”; Dommeren frikendte ham, da Forligelsesvoldgiften ikke ommeldte, at Skiltet skal fratages ham før en ret Fardag, men kun, at Svendene maatte have deres Samling i en anden Mesters Hus.

Det var galt igen med det Skilt 1646. Da havde de valgt Jørgen Henriksen til Oldermænd; han boede i et Hus, som tilhørte Ridefogden paa Søgaard, og denne tiltalte nu Skomagerne for at have brudt et stort Hul i Taget. Jørgen forklarede, at „Svendene vilde endelig have hængt deres Skilt op over hans Dør, men de kunde ikke faa det fastgjort uden en maatte ind paa Loftet. Men derinde gemte Ridefogden et lille rart privat Forraad af Flæsk, Malt, Voks m. m., som han absolut ikke ønskede, at Skomagerne skulde rode i.

Her i Svendekroen har der sikkert ofte været Liv og glade Dage, her holdt man ikke blot de ordinære Møder, men samledes ogsaa jævnlig efter Fyraften til en gemytlig Sludder og et Krus Øl, og her traf man fremmede Svende, som var paa Valsen, og hørte Nyt ude fra den store Verden.

En udlært Svend blev sjældent ret længe i Byen; han anskaffede sig en Ransel, en Kæp og en Vandrebog og drog til andre Byer for at søge Arbejde. De fleste kom langt omkring, næsten alle drog en Tur „op i det tyske” og enkelte til Holland, Frankrig, Østerrig, Polen o. s. v. Alle Vegne kunde de regne med en gunstig Modtagelse paa Skomagernes Herberger og paa Værkstederne, hvis de kunde godtgøre, at de var „zünftige” Svende, Zünften bevirkede jo, at Haandværkerne, Laug for Laug, dannede internationale Loger med visse fælles Ceremonier. Naar en Svend kom ind paa et Værksted for at søge

Arbejde, maatte hans Entre foregaa efter bestemte Skikke, han afleverede sin „Grüss”, og maatte svare paa en bestemt Maade paa visse Spørgsmaal. Havde han saaledes legitimeret sig som en ærlig Svend, kunde han regne med en venlig Modtagelse.

Der er ikke Tvivl om, at disse Vandreaar ikke blot gav Svenden Lejlighed til at lære noget nyt indenfor sin Profession, de gav ham ogsaa en videre Horizont og større Modenhed, der kom ham til Gode, naar han ad Aare nedsatte sig som Mester i en lille By.

Naar en fremmed Svend kom her til Holbæk og fik Arbejde, mødte han i Svendenes Herberg, blev indskrevet og betalte sin „Auflegegelt”, hvorefter han sandsynligvis gav Øl til sine Laugsbrødre.

Disse fremmede Svende kom ofte langvejs fra, undertiden var de Udlændinge. Indskrivningsprotokollen (1724—1809) vidner derom:

„1724. 23. Juli Da vandt Jørgen Friederich Carelsen fraa Sleswig Laugidt og gaf til Indskrifne Penge 8 Sk.”

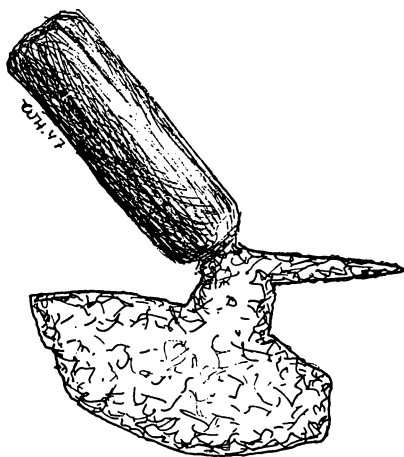
Ao 1748 d. 17. Mærtini frem Kom Johan Christian Piper fra straalsund og lod sig Enskrive i brødersskabets bog i Holbeck og gafw Til Enskrive Penge 8 Sk.”

Andre Svende i 1700'erne bar Tilnavne som Vestfalen, Bremen, Wittenberg, Güstrow, Hamburg, Danzig, Bergen og Bragenæs. Da Bogen blev taget i Brug i 1724, underskrev Oldermændene Hans Jørgensen Colding, Altgesell Hans Adam Läusaht von Hamburg og derefter Byens øvrige 10 Svende.

Svendene logerede altid hos deres Mester, koldt og kummerligt, og endnu i 1600'erne var de nærmest for Tyende at regne, undergivet Husets Orden og Tugt, som vi saa det fastsat i Skraaen fra 1623.

„Jens Skomagersvend, tjenendes til Jørgen Henriksen”,

hedder det i en Retssag fra 1619. Oprindeligt har de nok været lønnet halvaarsvis som andre Karle, men allerede i Skraaen omtales Ugeløn og Betaling for „Stykværk“, altsaa en Slags Akkord. Og i 1700'erne havde Svendene opnaaet større personlig Frihed, deres Verden var jo videre end Bønders og Handelsfolks, og var de ikke tilfreds med Mester, kunde de jo igen gaa paa Valsen.

Skomagerkniv (Skavekniv) fra
Middelalderen (Nationalmuseet).

HUDER OG LÆDER

Da vi i et tidligere Kapitel besøgte Mester Hermans Stervbogaard, saa vi, at han baade var Skomager og Garver, han barkede og tilberedte selv de Huder, han købte af Bønderne, og havde baade Skomagersvend og Lædertouger i sin Tjeneste. Dette Forhold er almindeligt i 1600'erne og langt op i 1700'erne. Lædertougerne's Arbejde var nærmest den mekaniske Behandling og Farvning af Skindene.

Garveriet er ligesom Skomageriet gammelt i Holbæk. 1620 tog Hans Skinder Borgerskab, 1643 nævnes Villum Skinder, 1645 var der blandt Grundejerne baade en Skinder og en Felbereder. Felberederne var Hvidgarvere, som tilberedte Skind uden Barkning til finere Arbejde, f. Eks. til Handsker og Beklædningsdele.

Grundtaxten 1682 nævner kun een Skinder, og efter 1700 forsvinder Benævnelserne; nu kaldes de Felberedere eller Garvere; men det er forøvrigt sjældent, en Garver nævnes i Holbæk i dette Aarhundrede.

1751 indstævnedes Skomagerlauget Garver *Johan Christopher Hølp*, dels fordi han opkøbte Huder, dels fordi han paa voldsom Maade trakterede to Stævningmænd, idet han tog Stævningen fra dem, rev den itu og jog dem ud af Huset. Det oplyses i Sagen, at han en Tid havde arbejdet hos en af Byens Skomagere; ogsaa efter at han var flyttet udenfor Holbæk paa Løvenborgs Grund (maaske i Allerup), fortsatte han med at „touve” (garve)

Overlæder for flere af Mestrene i Byen. Han var iøvrigt kommet fra København, hvor han fik Borgerbrev 1722.

Naar Garvere saa sjældent nævnes i 1700'erne, er Forklaringen nok den, at Skomagerne selv garvede de svære Huder, de brugte til Saaler o. l., mens de fik de finere Skindsorter til Overlæder tilberedt hos Felberedere eller købte det hjem fra København.

Af Felberedere nævnes i 1736 to, 1745 fire, 1751 fem, 1778 fire, 1788 fem, 1796 fire. Et *Felberederlaug* nævnes 1789, da det ligesom Handskemagerlauget tiltræder en Erklæring fra Skomagerlauget om Eneret paa Salg af Huder, Oldermænd var *Andreas Funck*, men det har næppe været et regulært Laug, for i Fortegnelsen over Byens Laug, 1787-88-89 nævnes Felberederne blandt de Haandværkere, som *ikke* har Laug i Holbæk; de var nok snarest en Underafdeling af et Laug i en anden By.

I Anledning af en stor Brand, som i Juni 1752 lagde fem Gaarde i Smedelundsgade i Aske, vurderes Brandskaden hos Felbereder *Christian Funch*, som mistede alt sit Gods paa nær en Sengs Klæder, og det oplyses, at han samtidig fik ødelagt 400 tilberedte Skind, samt 500 Skind, der var i Arbejde og fandtes i hans Stenkar, „det er alt opbrændt og ødelagt”.

— For Skomagerne var det en Existensbetingelse, om de kunde skaffe sig de nødvendige Huder til en rimelig Pris. Det gik nogenlunde i 1600'erne, men i 1700'erne maatte Lauget Gang paa Gang med og uden Rettens Hjælp, skride ind over for entreprenante Folk, som rejste rundt og opkøbte Huder paa Landet.

Ogsaa de mere eller mindre uduelige Landsbyskomagere, som kun maatte sy „Bondesko”, var Mestrene paa Vagt overfor. 1727 skrev Lauget til Stiftamtmanden bl. a.: Da der her i Byen og ude paa Landet opholder sig

„adskillige Fuskere paa vort Haandværk, som arbejder alle Slags raa Arbejde saavel paa Herregaarde som for Officerer, Præster, Forpagtere og Fogder, ja endog til Købstæderne farer til Marked med Arbejde at sælge”, beder Lauget om, at det maa blive Herredsfogderne paalagt at kundgøre, at ingen Fuskere maa opkøbe raa Huder eller drive Landprang dermed, og ingen Købmand maa drive Opkøb af Huder, alt i Henh. til kgl. Forordning. Stiftamtmanden efterkom Ønsket.

Midt i Aarhundredet blev der Huder nok tilfals, og det var den frygtelige Landeplage, Kvægpesten, Skyld i; fra 1745—52 dræbte den ca. 2 Millioner Stk. Hornkvæg her i Landet. I 1751 døde i Odsherred 1685 Kvæghøveder, i 1745 døde indtil 9. Dec. 255 paa Eriksholm og paa Tølløse 250 Stk., i Tølløse Sogn mistede Bønderne dette Aar 622 Stk.

Da Skomagerne i 1746 fik opsnust, at Tømrer *Rasmus Salmonsens* havde et Parti Huder paa sit Loft, lod de ved Byfogdens Hjælp Partiet beslaglægge og Rasmus tiltale for ulovligt Opkøb; men han erklærede, at de tilhørte Borgmesteren! Det var jo en temmelig pinlig Historie, men den velvise Mand søgte at redde sig ved at oplyse, at han havde gjort det af Hensyn til Skomagerne! Jo, for nu i Kvægpestens Tid kunde Huder købes billigt, og saa vilde han oplægge dem for senere at overlade Skomagerne dem! Stiftamtmanden ilede den ædelmodige Borgmester til Hjælp ved at erklære, at man i disse Tider burde se bort fra det kongelige Forbud om Opkøb, og Retten frifandt da ogsaa Borgmesteren med den Begrundelse, at Mestrene ikke havde kunnet bevise, at han havde erhvervet dem ved ulovlig Landprang.

Nogle Aar efter, i 1751, førte et lignende Forsøg paa Konfiskation Skomagerne ud i en langvarig og kostbar

Proces mod en Skomager *Johns. Mogensen* af Korsør, som lod en Kollega i samme By, *Peder Langeland*, drage om og købe Huder. Holbæklauguet sendte en af sine Mestre ud for at opspore ham, og da han fandt 46 Huder, som Peder havde oplagt i Undløse, tog han dem uden videre med hjem til Holbæk. Det blev til gensidigt Sagsanlæg, og i Retten vidnede en Dag Kbm. *Mads Henriksen*, Holbæk, at nogle Bønder i Kisserup og den kendte Digterpræst i Udby, Magister *Stenersen*, havde været hos ham og tilbudt raa Huder; de havde været rundt hos Skomagerne først, men da disse forlangte, at Bønderne skulde tage Varer for Huderne, blev der ingen Handel. Saa kom imidlertid Peder Langeland for at betale Henriksen nogle Penge, og han købte ogsaa nogle Huder af ham og spurgte efter flere. Købmanden henviste ham da til Bønderne, hvorefter han tog over paa Næsset og købte de omtalte 46, som han altsaa foreløbig oplagde i Undløse. Byretten frikendte Skomagerne, men Kollegerne i Korsør appellerede til Landsretten, som uden at tage Stilling til Opkøbets Lovlighed eller Ulovlighed dømte Mestrene i Holbæk til at aflevere Huderne og betale Modparten 16 Rdlr. Processen havde været saa dyr, at endnu i 1754 maatte to unge Mestre, som begærede at optages i Lauget, indgaa paa at bidrage til den Gælds Afbetaling, som Processen havde medført.

I næste Halvdel af 1700'erne begyndte man rigtig at mærke Konkurrencen fra Hovedstaden, hvis Garvere gav bedre Priser, end Skomagerne mente at kunne give, og værre blev det, da Greven paa Rygaard i 1783 fik Privilegium paa at etablere et Garveri ved *Langtved Færgetro*. Der opførtes Stuehus, Fabrikshus, en Barkmølle, som dreves ved Hestekraft, samt Barkstampeværk. Den første Garver hed *Hellemann*, den næste var *Flach*, som

under Napoleonskrigene drev en betydelig Virksomhed, til han c. 1825 flyttede til Holbæk. Garveriet skal være blevet nedlagt c. 1880.

Da Greven 1785 søgte om kgl. Privilegium til at drive Færgfart over til Munkholm og anlægge en Fægekro, fik Holbæks Borgmester Sagen til Erklæring og udtalte bl. a. at Skomagerne klager over, at de ikke kan faa den Bark, de behøver til deres Garveri, fordi den nye Fabrik køber alt op til høje Priser.

Borgmesteren fik 1789 en Klage fra Skomagerlauget over, at Kbmd. *Hans Hermansen, Møller Anders Petersen* og to Bønder i Tuse og Hanerup opkøber raa Huder. Hermansen erklærede i Retten, at han ofte maatte tage Huder for Penge af Bønderne; nu havde han 30, de 6 havde han solgt til Sadelmager *Heyse*, og Resten maatte Skomagerne gerne faa. Mølleren sagde, at han kun havde tilladt Forvalteren fra Rygaard, at de Huder, som Garveriet opkøbte, maatte oplægges hos ham, naar Overfarten om Vinteren var indstillet. I Retten mødte ogsaa Natmandens Enke og erklærede, at i Vinter havde hun solgt 16 Hestehuder à 1 Rdlr. til en Lybækker; han vilde aftage alt, hvad hun kunde skaffe de næste tre Aar, men hun vilde gerne sælge til Skomagerne til den Pris; de havde imidlertid aldrig villet købe hos hende. To af Byens Slagtere havde solgt Huder til Skomagerne, men for Fremtiden vilde den ene hellere tage til København med dem; der fik han en halv Gang, ja til Tider dobbelt saa meget for dem. I en Erklæring over Sagen bemærkede Borgmester *Lund*, at „nogle af Skomagerne er saa fattige, at de næppe kan købe Læder til et Par Støvler paa een Gang, men dertil har deres eget Forhold været Aarsag og ikke Hudernes Pris.“

Samme Aar søgte Skomagerlauget først Stiftamtman-

den og senere Kongen om Øvrighedens Hjælp mod ulovlig Landprang med Huder. Amtmanden foreslog at de til visse Aarstider sendte to Mestre rundt for at købe, hvad de alle skulde bruge, men de svarede, at det blev frugtesløst, for de kan ikke give saa høje Priser som andre, de foretrækker et Paabud om, at Folk skal sælge til „Professionister” og efter en fast Takst. „Saa vilde Huder komme i deres gamle, billige Priser igen.” Men Borgmester Lund erklærede i Sagen, at en fast Takst er uheldig; det bedste var, at Mestrene selv købte, hvad de havde Brug for. Og han tilføjer skrappe, fornuftige Bemærkninger:

„Den idelige Lamentering over Forarmelse formedelst Priserne har jeg aldrig kunnet indse Rigtigheden af, og ingen Tid har jeg mærket, at de retskafne Folk har manglet enten Varer til Arbejdet eller fornødent Arbejde til deres Ophold og Udgifter; men dette har jeg øjensynlig set, at en Del efterladne Skomagere her i Byen er fra deres Begyndelse af deres Venner sat i meget god Drift, men hastig ved deres eget Forhold blevet forarmede, og endda andre velhavende Skomagere har leveret dem Varer til Forarbejdelse.”

Det var jo gode Opgangstider, disse sidste Aartier før 1800, baade for Handel og Haandværk, Priserne steg, Konkurrencen blev haard, og saa maatte det naturligvis knibe for de Skomagere, der ikke var dygtige, energiske og „vindskibelige”, som man sagde dengang.

Efter 1800 nævnes Felberederne ikke; nu kaldes de Garvere, og Skomagerne synes helt at være holdt op med selv at tilberede Huder.

Naar Garverne fik Bark hjem fra Skoven, plejede de at lægge det til Tørring paa Fortorvet, men dette kunde naturligvis medføre visse Ulemper for Trafikken, hvilket

tydeligt fremgaar af et Inserat i Amtsavisen for 2. Juni 1858, hvor det bl. a. hedder:

„Vi indfødte ere nu i Aarenes Løb blevne saa vante til dette Syn, at det ikke afficerer os videre, men forestil Dem engang, hvad en Fremmed maa tænke, naar han en smuk Sommerdag kommer hertil Byen og da seer alle Fortouge saaledes bestrøede med Bark, som Tilfældet er i disse Dage, at det næppe er muligt at komme ind fra Gaden til Husene. Om Aftenen, eller mod Regnveir, samles den sammen og stilles i Stakke, der ovenikjøbet undertiden bedækkes med raa Huder. Tænk Dem nu, hvad et Par anstændige Heste maa føle ved at see saadanne laadne Uhyrer! D’Hrr. Barkhøkere kunde jo henvises til Markedspladsen, eller vænnes til at købe deres Bark tørret istedetfor raa.”

Vi vil nævne enkelte af Byens Garvere efter 1800. Den første, som arbejdede i større Stil, var *I. F. Rasch*, Han var 1813—20 eneste privilegerede Garver og sysselsatte 4 Mand. I 1813 behandlede han 400 Huder og 950 Skind til samlet Værdi af 6071 Rd.; dertil anvendte han bl. a. 65 Læs Egebark, 3 Lisp. Kridt, 2 Lisp. Tælle og 3 Td. Tran. I 1814 garvede han 421 Kvæg- og Hestehuder, 1035 Kalve-, Faare- og Lammeskind. Men 1820 var han gaaet fallit.

1826 tog *Wilhelm Flach* Borgerskab efter i nogle Aar at have bestyret Garveriet i Langtved. Han ejede en Aarrække den store Hjørneejendom, Algade 6—8—10, men flyttede 1845 til Aarhus, hvor han oprettede et endnu til vore Dage landskendt Garverifirma.

Garver *N. C. Nielsen* i Ejendommen Algade 27 (nu Isenkr. Jagilds) havde (c. 1847—80) i en Sidelænge i Gaarden baade Butik med Læderhandel, Garverilokale „med fire i Gulvet nedgravede Barkekasser af Planker, Barkestue og Skavehus.”

Noget ældre er to Garverier i Smedelundsgade. I den nuværende Ejendom Nr. 9 drev den norskfødte *Hans Mathiassen* et mindre Garveri; han tog Borgerskab 1820. I et Baghus paa 6 Fag havde han Garveri og Tougstue, i Haven laa et firkantet Bræddehus med en Barkmølle.

Garver E. Davieds.

Tæt ved, paa den nuværende Ejendom „Røsens” Plads, i et Bindingsværkshus, boede 1811 Felbereder *Peter Ravn*, 1817 Felbereder *Nic. Ørn*, derefter c. 1825—55 Skomagern. *Peter Madsen*, som ogsaa drev lidt Garveri. Ved 1855 blev Garver *Will. Birk Erfurth* Ejer af Huset og lod straks bygge en Barkmølle med Støbejerns-Grydemølle, drevet af Hestetræk. I Gadehuset havde han Beboelse, „Læderkammer” og Tougstue.

Endelig skal nævnes Garveriet i Nygade 14, oprettet 1882 af *E. Davieds*, som allerede i en Aarrække havde drevet Garveri andetsteds i Byen. Han havde en lille Butik med Læderhandel i Kælderen; selve Virksomheden fandtes i et toetages Hus i Gaarden, her var Garverilokaler, Tørreloft, Hestestald og Karlekammer; bagved laa Barkmøllen, en Kværn paa Træstativ med Hesteomgang. 1895 fik han installeret Dampmaskine. Baade inde i Huset og ude i Gaarden var der store nedgravede Kar

til at barke Huder i. Efter Davieds Død 1905 fortsatte en Søn Virksomheden nogle Aar og efter ham Garver og Læderhandler *Mortensen*.

— Omkring Aarhundredskiftet kom der en kritisk Tid for alle de mindre Provinsgarverier. Nye Opfindelser og nye Maskiner havde fuldstændig revolutioneret Faget; de gamle Mestre, som var oplært i den Tro, at Hastværk er Lastværk for en Garver, og at der altid maa gaa 10—18 Maaneder, før en Hud bliver til Læder, hørte nu med Undren, at lærde Kemikere havde fundet en Metode, hvorved man kunde gennemføre selve Garvepro-

Garver og Læderhandler Mortensen.

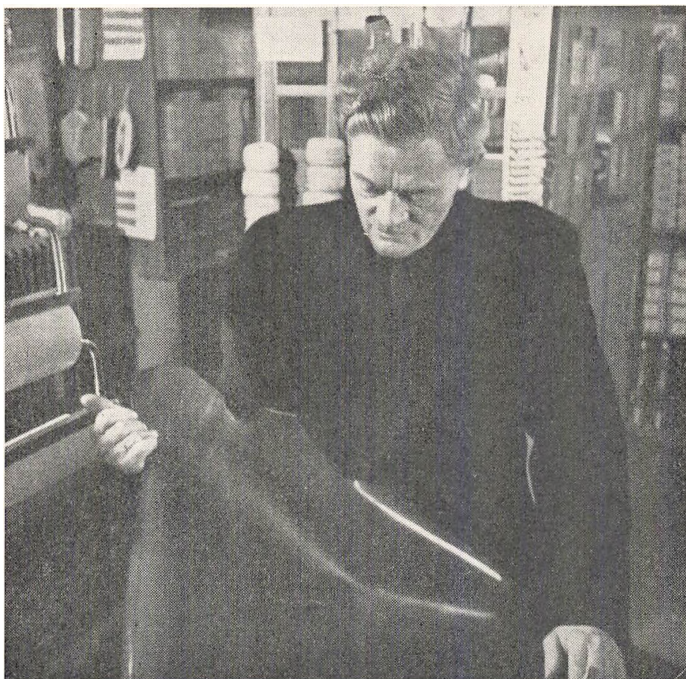
cessen paa et Døgn! Allerede 1884 fik en amerikansk Kemiker, Aug. Schultz, Patent paa den saakaldte Chromgarvning, og ved 1900 trængte denne Metode frem overalt i Europa, samtidig med at Ingeniørerne ihærdigt eksperimenterede sig frem til hurtigere og sikrere Fremgangsmaader, som kunde afløse de ældgamle, man hidtil havde brugt indenfor Garvningens forskellige Faser. Nu forsvandt Barkmøllerne, de jordgravede Gruber, Hudernes Behandling med saa delikate Sager som raadden Urin, gæret Høsemøg eller Hundeeskrementer; i Stedet gik man over til at anvende forskellige „kunstige Garvestoffer”.

Men al den Kemi stillede for store Krav til de gamle Provinsgarvere; Masser af Huder blev ødelagt ved forkert Anvendelse af Kemikalier. Skulde man klare sig i Konkurrencen, maatte man endvidere anskaffe nye, kostbare Maskiner til at spalte, slibe, presse og sprøjtefarve Læderet. Det ene med det andet bevirkede, at de fleste mindre Garverier maatte nedlægges, og saaledes gik det da ogsaa de smaa Virksomheder her i Byen. Garveriet var i Løbet af nogle Aartier forvandlet fra et primitivt Haandværk til et højt udviklet Industriforetagende.

Garverierne specialicerede sig nu i Garvning af Saalælæder eller Overlæder. Udviklingen stillede store Krav til det Læder, der skulde laves Saaler af; Skomagerne ønskede kraftig „Kerne“, garvet af oversøiske Vildthuder eller „Schweitzerhuder“ til Herresaaler, men lettere „Tamhuder“ til Damesaaler. Mange forskellige Kvaliteter kom i Handelen, og der var stadig Efterspørgsel efter grubegarvet Læder, som i nogle Maaneder havde ligget i Egebark. Men Skomagerne bruger ogsaa meget Læder, som er garvet med „Ekstrakt“; det er relativt billigere og alligevel af udmærket Kvalitet. Endelig anvendes chromgarvet Læder ogsaa til Saaler, men ikke i større Udstrækning, fordi det ikke kan bearbejdes saa fint paa Værkstedet som almindeligt Læder.

Derimod egner det chromgarvede Læder sig i særlig Grad til Overlæder, det giver et blødt, stærkt og smukt Skind med god og behagelig Gang i Støvlerne og Skoenene. Store Garverier fremstiller udelukkende chromgarvet Overlæder.

Men hvad blev der nu af de nedlagte Provinsgarvere? I mange Tilfælde fortsatte de som Læderhandlere. Til denne nye Branche tyede ogsaa adskillige Skomagere, der

En Skomager udsøger sig et Stykke Læder.

følte sig slaet ud af den Industrialisering, som var ved at ødelægge ogsaa dette gamle Haandværk.

Allerede 1853 søgte Skomager F. V. Jensen Indenrigsministeriet om Tilladelse til at etablere en Læderhandel i Holbæk. Skomagerlauget anbefalede paa den Betingelse, at han kun solgte Læder „til sine Laugsbrødre”.

Alle Byens Garvere var naturligvis tillige Læderhandlere. Den første større Forretning i Branchen oprettedes af Skom. Jac. Petersen, der 1910 opførte „Klosterhus” paa Hjørnet af Algade og Nygade; Forretningen fortsattes af G. Woll, dog hovedsagelig som en Skotøjshandel.

„Holbæk Læderhandel” etableredes 1919 af H. A. Lundhof i Algade 12. Den overtoges 19. April 1923 af A. Duetoft, som 1928 flyttede Forretningen til dens nuværende Ejendom, Algade 55, hvor den flere Gange har været Genstand for betydelige Udvidelser; og Personalet, der for 25 Aar siden kun bestod af en Ekspedient og en Bydreng, omfatter nu 14 Personer. Virksomheden drives baade en detail og en gros med Læder, Skind, Skomagerartikler og Skotøj. Den er den største i sin Art i Provinsen.

A. Duetoft.

SKOMAGERE — SKOTØJSHANDLERE

Vi forlader Garverne og vender tilbage til Skomagerne for at se, hvorledes de og deres Laug klarede sig efter 1800.

Indtil 40'erne gik alting omtrent som i det forrige Aarhundrede. De første Aartier var en fattig og sløj Tid for Haandværkerne som for alle andre, men ved Nøjsomhed og Sparsommelighed kom man gennem de fattige Aar, og da Bønder og Købmænd igen begyndte at tjene Penge i 30'erne, lysnede det ogsaa for Haandens Arbejdere. Men fra Midten af Aarhundredet viste der sig nye Vanskeligheder: Laugene gik deres Opløsning i Møde, og Maskinerne truede med fuldstændig at revolutionere det ærværdige gamle Haandværk.

Først lidt om Skomagerlaugets sidste Aar. En Liste over Holbæks Haandværkere i 1827 opgiver 19 Skomagere (og 3 Skoflikkere), og ingen af de andre Professioner kommer i Tal paa Højde med dem. Men de fleste Virksomheder var smaa, og adskillige Mestre sad i beskedne Kaar. 1853 var her 25 Mestre.

Lauget styredes stadig af en Oldermann og to Bisidere, man mødtes regelmæssigt og forhandlede „for aaben Lade” i Overværelse af Magistratens Repræsentant, oftest Byfogedfuldmægtig Blum, undertiden selve Borgmesteren, og disse Øvrigheds personer fik deres Honorar for at føre Laugprotokollen. Drengene blev indskrevet og udskrevet, de foreviste deres Svendestykke for Magistraten, som

Regel et Par „Fruentimmersko” og fik deres Svendebrev.
Det kunde se ud som omstaaende:

„Vi underskrevne Oldermænd P. Willadsen, Bisiddere O. Nielsen og P. Koch med samtlige Laugsbrødere ved den lovlige Skomager-Profession gjør vitterligt, at nærværende Jørgen Hansen har lært den lovlige Skomager-Profession hos vor elskelige Laugsbroder E. Eriksen Skomagermester i Holbæk og derved som Svend Udskreven d. 29de December 1856. Og da han imidlertid har forholdt sig redlig, flittig og Christelig, og af os er sit Lære-Brev begjærende, saa meddeles hannem til Berviis om hans skikkelige Forhold og rigtig udstaaende Lære; Iøvrigt ville vi have hannem Alle og Enhver, Civile og Militaire paa Bedste Maade recommenteret især vor kjære Skomager-Profession, at de hannem efter Begjæring i deres Laug antager og al Villighed bevises, hvilket vi igien saa villig som Skyldigst, skal vide at afstiene.

Til Stadfæstelse under vore Hænder og Laugssegl.

Datum Skomagere-Laugs-Huus i Holbæk d. 29. Dec. 1856.

Oldermænd

P. Willadsen.

Segl.

Bisiddere

O. C. Nielsen   P. Koch

Derpaa blev den unge Mand indskrevet i Svendelauguet. I Mestrenes Laugsbog indførtes ikke blot de nye Svende, men ogsaa de nye Mestre. I Fyrreterne begyndte man at vælge „Skuemestre”, som skulde kontrollere den Svend, der var i Gang med sit Mesterstykke; de mødte saa sammen med ham for Magistraten, og naar de havde erklæret Arbejdet forsvarligt, blev han antaget som Mester. Som Regel skulde der laves et Par Ridestøvler og

Fuglekongeskive for Skomager O. Nielsen fra Fugleskydningen 1854. Øverst ses Hans von Sagan med sin Fane; i Midten er Ordene „Skomager Nielsen” anbragt som en Rebus paa syv smaa Skjolde. Derunder et Felt med Skomagernes Dobbeltørn. — Holbæk Museum.

et Par „Fruentimmer-Korksko”. En sjælden Gang blev Mesterstykket kasseret, som et Par Støvler (i 1852) hvis Hæle „var $\frac{1}{4}$ Tomme lavere fortil end bagtil, Kappen paa samme $\frac{1}{4}$ Tomme lavere end Recepten [Tungen] og Naadterne [Overlæderets Sømme] paa Støvlerne i det hele saa ujævne og utætte,” og Korkskoene var meget klodse og uformelige, saa Prøven kunde ikke antages. En Mester skulde kunne sin Profession til Gavn!

Lauget fortsatte ogsaa i 1800'erne sin Kamp mod Fuskere. 1833 vedtog man, at ingen Mester maa lade Sælgekoner og andre omløbende Personer falbyde Skotøj; 1853 fik Lauget idømt to Skomagere i Tostrup og Lunderød Mulkter for uberettiget Næringsbrug, 1844 førtes Proces mod Buntmager *H. W. Tofte*, fordi han forhandlede Damesko af Safian, forede med Skind og Skindkant, men da det desværre oplystes i Retten, at Tofte kun havde lavet Buntmagerarbejdet paa Skoene, mens disse var syet efter hans Bestilling hos — Laugets Oldermænd, blev Tofte naturligvis frifundet. 1852 søgte Skomager *Jens Chr. West*, som havde forpagtet Bomhuset ved Roskildevej, om Ret til at drive sin Profession derude, men da Lauget modsatte sig det, vilde Borgerrepræsentationen ikke anbefale hans Andragende.

Ogsaa mod Landskomagerne førte Lauget en bitter, men temmelig haabløs Kamp. Ved et Møde „for aaben Lade” d. 27. Dec. 1821 vedtog man at forbyde Mestre at tage Bondesønner i Lære, fordi man vidste, at de i mange Tilfælde, naar de var udlært, straks etablerede sig ude i Landsbyerne.

Egentlig maatte de kun sy „Bøndersko”, men 1825 bestemte Regeringen, at de maatte lave al Slags Fodtøj af simpelt Læder, „Fedtlæder”; det var forbudt dem at arbejde for Købstadsfolk, men de kunde godt staa paa Marked med deres Varer.

Paa de store Markeder i Holbæk eller paa Kildemarkederne i Hjembæk opslog mange Skomagere deres Telte og solgte Støvler og Sko til Bønderne; men det skulde være solide, grove Sager, for de fleste Bønder købte kun Læderfodtøj een Gang i deres Liv; til daglig gik de jo med Træsko. Helt ovre fra Fyn kom der Skomagere med Bondesko til Hjembæk Marked. Disse Markedsdage,

der var forberedt længe i Forvejen ved forceret Arbejde paa Værkstederne, gav en god Indtægt for vore Skomagere, saa der blev Vrede og Ærgrelse i mange Hjem, da Markederne i 80'erne blev forbudt.

Det store Frihedsrøre omkring 1848 bragte ogsaa Laugene ud i haard Modvind. Den nye Grundlov bestemte, at der skulde være Adgang til fri Næringsudøvelse, alle gamle Privilegier skulde ophæves, paa Rigsdagen diskuterede man en ny Næringslov, og rundt i Landet samlede Haandværkerne sig til Kamp for deres Rettigheder. Her i Holbæk dannedes 1853 en Haandværkerforening; af dens første Bestyrelse var Skomagerm. *S. Sørensen* Medlem; en Protest mod Næringsfrihed indsendtes herfra med 146 Underskrifter, men denne og mange lignende Protester fra andre Byer frugtede intet. Heller ikke en Adresse med 15,000 Underskrifter til Kongen med Bøn om at sige Nej til det nye Lovforslag hjalp noget. D. 29. Dec. 1857 ophævede den nye Næringslov alle Laug og Handelsprivilegier og gav enhver Borger Ret til at vinde Borgerskab og Næringsbevis. —

Og saa viste det sig jo, at Loven alligevel blev en stor Vinding for Handel og Haandværk, som blomstrede op under den frie Konkurrences Vilkaar.

Laugene skulde være ophævede senest 1862, og d. 2. Jan. dette Aar mødtes Skomagere da i deres Laugshus for at tage Bestemmelse om Laugets fremtidige Skæbne. 16 af Byens 19 Mestre var mødt. Det besluttedes at opretholde Lauget under Ledelse af en Oldermænd og to „Lademestre“, Tidepengene skulde stadig bruges til Sygehjælp o. l., og man bestemte, at nye Skomagere skulde have Ret til at aflægge Mesterprøve for Lauget mod at yde 1 Rdlr. til Laden. Noget lignende vedtoges for Svendelaugets Vedkommende.

Man vilde altsaa forsøge trods Loven at bevare det ærværdige Laug; den eneste Forskel var egentlig, at Prøverne nu blev frivillige. Men da man søgte kgl. Stadfæstelse for den nye Skraa, nægtede Indenrigsministeriet sin Tilladelse og anbefalede i sit Svar af 18. Febr. 1862 Lauget at indtræde i Byens Haandværkerforening.

Dette synes ikke at være sket, men vi ved ikke noget om Laugets Skæbne efter 1862. Sandsynligvis er Mestrene vedblevet at mødes en Tid endnu. 1873 ophævede de Laugets gamle „Ligkasse” og delte Pengene, og dermed var nok ogsaa det hæderværdige Skomagerlaugs Opløsning fuldbyrdet.

I Protokollens Referat af Mødet d. 2. Jan. 1862 nævnes Laugets Ejendele: en Lade med dobbelt Laas, et Signet og den halve Ejendomsret til Laugsfanen fra 1849; Velkomsten omtales ikke. Den har sandsynligvis tilhørt Svendenes Laug. Med Undtagelse af Fanen blev disse Laugsager i 1887 skænket af Lauget til Dansk Folkemuseum; Kbm. Ollendorff var Mellemand ved den Overdragelse. Mærkeligt nok var det Svendenes Lade, som blev indsendt, mens Mestrenes havnede paa Holbæk Museum med sit Indhold af Protokoller og Papirer. Fanen fik vi ogsaa, i 1936 deponerede Nationalmuseet hos os Svendeladen, og i Aar har vi ogsaa faaet Velkomsten, saa nu er vist kun Lydhammeren tilbage i København.

Efter Landsarkivets Anmodning har vort Museum omkring 1920 afleveret alle Laugets Arkivalier dertil; men senere har Skomagermestrenes Forening skænket os en Laugsprotokol, som er brugt fra 1750 til Laugets Ophævelse 1862 og derefter som Forhandlingsprotokol for Skomagernes Forening fra 1911—36. Den findes endnu paa Museet.

De fleste af de gamle Laug gik efterhaanden over til

Skomagermestrene paa Udflugt til Jægerspris 1923.

at blive „Mesterforeninger”, og paa et Møde 1. Jan. 1886 vedtog saaledes ogsaa Skomagernes at stifte deres egen „Skomagernes lokale Forening i Holbæk” med *T. F. Mogenssen* som Formand; han afløstes ca. 1897 af Læderhandler *Jac. Petersen*, denne 1912 af *Th. Caspersen*, og derefter fulgte 1917 *Nicolai Nielsen* og 1921 *J. P. Jensen*,

som ved sin Fratræden 1935 valgtes til Æresmedlem og afløstes af den nuværende Formand, *Chr. Hansen*. Foreningen skiftede Navn et Par Gange og hedder nu, „Holbæk Skomager- og Skotøjshandlerforening”. Af dens Formaal kan nævnes: at varetage fælles Interesser, at afholde Møder med Diskussion om Priser og om Forholdet til Svende og Lærlinge, og at foranledige Aflæggelse af Svendeprøver. Men ogsaa rent selskabelige Formaal plejes. Hver Sommer afholdes en Udflugt for Medlemmer med Damer, ofte saare fornøjelige Ture. Ved den store Haandværkerfest i Holbæk 1923 deltog Skomagerne i Haandværkeroptøget med en smukt pyntet Vogn, der viste et arbejdende Værksted. Ogsaa den gamle Laugsfane var med, den blev baaret af Skomagemester J. Chr. Carlsen. 5. Januar 1936 holdt Foreningen sit 50 Aars Jubilæum ved en Fest paa Postgaarden.

* * *

Laugets Opløsning er den ene store Begivenhed i Skomagernes Historie i forrige Aarhundrede. Den anden var af langt større Betydning: *Erhvervets Industrialisering*.

I 1860'erne dukkede de første Symaskiner op paa Skomagerværkstederne, modtaget med megen Skepsis af de gamle Mestre og Svende. Naadlemaskinerne betød en stor Hjælp; nu kunde man naadle Overlæderets enkelte Stykker sammen paa langt kortere Tid og meget smukkere end tidligere. I 60'erne fremkom ogsaa de første Pløkkemaskiner; men de blev ikke almindelige herhjemme før omkring 1900. 1858 opfandtes en „Durksymaskine” til at sy Saalen fast med, Amerikanerne Mc Key og Charles Godyear konstruerede en hel Række snilde og praktiske Maskiner, som littede Skomageren Arbejdet betydeligt, og ved Aarhundredets Slutning havde man ogsaa paa de større Værksteder i Provinsen flere Maskiner til Disposition.

Skomagerforeningen paa Sommerudflugt. Foran den tusindaarige Tax i Bromølle, Juni 1926.

Den ældste tyske Skotøjsfabrik opstod i Erfurt omkring 1803; her fremstilledes f. Eks. 1805 tæt ved 100.000 Par Sko. Mange andre Fabrikker grundlagdes i Tyskland i første Halvdel af 1800'erne, ligeledes i andre europæiske Lande, og saa naturligvis i Amerika. I Aarhundredets sidste Halvdel begyndte de danske Skomagere at mærke, hvor farligt Importen af Fabriksfodtøj truede deres Haandværk.

Importen steg Aar for Aar. Allerede i 1885 havde den naaet 74.795 kg. Det meste kom fra de c. 60 Fabrikker, som fandtes i Tyskland, en enkelt af Erfurttfabrikkerne kunde allerede dengang producere 1000 Par om Dagen!

I Begyndelsen saa vore Holbæk-Skomagere med Foragt paa det tyske Kram, som Folk var dumme nok til at købe; de gamle Mestre vilde ikke engang reparere det. Men efterhaanden som Fabriksfodtøjet blev bedre Varer, og Folk opdagede, at det var billigere og kunde faas i mange flere Dessiner, fikser og smartere, end en Haand-

„Moderne” Forretningsejendom (omkr. 1900) paa Algade ved „Vagten”.
Til venstre O. P. Andersens Skomagerbutik, til højre Træskomager
Rasmussens Forretning.

skomager kunde præstere, blev Skomagerne tvunget til ikke alene at modtage det til Reparation, men ogsaa til at forhandle det. Nogle af Mestrene tog derfor Konsekvensen af Udviklingen og indrettede sig en Butik. I Værkstedet bagved var de stadig Haandskomagere, som efter Maal syede Sko og Støvler til Kunder, der ønskede ekstragodt Arbejde; men i Butikken var de Skotøjs-handlere med et oftest temmelig beskedent Lager af Fabrikfodtøj.

Den ældste danske Fabrik, Københavns Skotøjsfabrik, oprettedes 1874; siden kom der mange flere, ogsaa i Provinsen. Herude var det oftest en energisk Skomager, som udvidede sit Værksted, antog flere Svende og nogle kvindelige Naadlersker og gav sig til at fremstille en eller anden speciel Slags Fodtøj.

Ogsaa her i Holbæk har vi haft saadanne mindre Fabrikker. Den ældste er nok den, som to Skomagermestre, *Emil Sørensen* og *O. P. Andersen*, drev i Algade ved Siden af „Vagten” i Aarene omkring 1900; de havde ofte 10—20 Mand i Arbejde og lavede især Morgensko og en Dame-Remsko. Desuden havde de et Værksted for Haandskomageri og Reparationer; her arbejdede gerne 3—4 Svende og et Par Dreng, og ud til Gaden laa deres Butik. Sørensen tog sig især af det forretningsmæssige, mens Andersen passede Haandværket; han var en meget flittig Mand, som gerne arbejdede langt ud ad Natten, hvis han havde lovet noget færdigt, og det var fint Arbejde, han lavede. Paa sine gamle Dage havde han et Reparationsværksted i Klosterstræde.

Senere kom andre lignende Virksomheder i Gang, og for Tiden har vi 4—5 Fabrikker, som især fremstiller Børnefodtøj, Sandaler o. l. Ogsaa ude i Oplandet findes saadanne Virksomheder, der arbejder for Grossister.

* * *

Det sidste halvthundrede Aars Udvikling har saaledes baade for Garvere og Skomagere betydet en fuldstændig Revolution. Garveriet i den gamle, primitive Skikkelse er fuldstændig ophørt og repræsenteres nu i de fleste Provinsbyer kun ved Læderhandlerne. Og Skomageriet er ikke, hvad det har været. Den egentlige Fremstilling af Fodtøj er overtaget af Fabrikkerne, saa Mestrene hovedsagelig er henvist til at ernære sig af Reparationsarbejde og Salg af Fabriksfodtøj.

Taler man nu med en gammel Skomagermester, er det jo ikke uden Vemod, han mindes fordums Dage, sin Læretid omkring Aarhundredskiftet, og hvad de gamle Mestre dengang fortalte om deres Drengaar i Laugets

sidste Tid om Vandrefærd i fremmede Lande som zünf-tige Svende, der kendte deres Handwercksgewohnheit.

Paa det sidste Blad i Laugets Drengbog (1809—61) staaer følgende Svendebrev indført:

„Aar 1861 den 2. April blev *Frederik Torvald Mogens- sen*, fød i Kjøbenhavn, ud og indskreven efter udstan- den Læretid hos Skomagemester Peter Willadsen her i Byen i 5 Aar, som begyndte Paaske 1856 og Endte Paa- ske 1861 og foreviste sin Svendep prøve som af Magistra- ten og 2 Synsmestre Søren Sørensen og Eduart Eriksen blev Antaget for forsvarligt og begjerede sit Lærebrev. Hvilket blev ham tilladt.

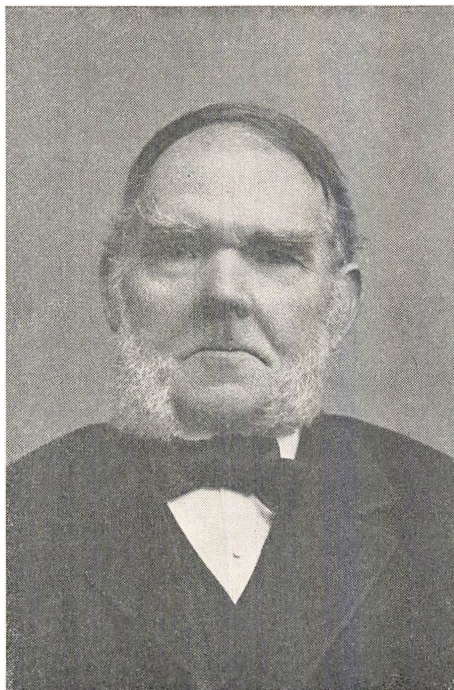
Holbæk den 2. April 1861.

I. Schmidt,
Oldermand.”

Det er den senere velkendte Skomagemester Mogens- en, der fra 1886—97 var Formand for „Skomagernes lokale Forening i Holbæk” og Medstifter af denne. I 70’erne nedsatte han sig som Mester her i Byen, sidst drev han Forretning i Telefonselskabets Hus, Algade 40, og var især anset som en meget fin Haandskomager.

Af andre kendte gamle Holbæk-Skomagere, som de ældre stadig mindes, kunde nævnes den norskfødte *I. J. Hedenskog* i Klosterstræde, den senere Læderhandler *J. Petersen* paa Nygadehjørnet, de to tidligere omtalte *O. P. Andersen* og *Emil Sørensen*, *I. P. Jensen* i Smedelunds- gade, og af en lidt yngre Generation: *Th. C. Caspersen*, Mogensens Plejesøn og Efterfølger, *Nicolai Nielsen*, der drev „Holbæk mekaniske Skotøjs-Reparation”, *Henrik Andersen*, samt *Joh. Jensen* og *C. A. Olsen* i Labæk.

Mange dygtige Skomagere har staaet i Lære hos disse og andre gamle Mestre og bevarer endnu Mindet om en

Skomagermester Isach Jønsson Hedenskog i Klosterstræde, aflagde Mesterprøve 1855. En karakteristisk Type paa de solide, dygtige Haandværksmestre fra sidste Halvdel af 1800'erne.

grundig og solid Læretid; de fik lært Professionen til Gavns, blev holdt strengt til og levede ikke i nogen Slags Overdaadighed, var flere Mand om Kammeret, undertiden ogsaa om Sengen, havde en lang Arbejdsdag og liden Fritid, men der var Humør i de Folk, som der jo altid har været i Skomagerdrengene. De husker ogsaa med et Smil deres første Svendeaar, da de arbejdede for den imponerende Ugeløn af 7—8 Kr. + Kosten; og naar Lønnen steg til 15—20 Kr. paa egen Kost, kunde de

godt gifte sig og sætte Bo med den Indtægt! Og derfra var Skridtet ikke langt til Etablering som rigtig Skomagermester i en lille Butik, der med tilhørende Lejlighed kunde faas for 300 Kr. om Aaret!

Et morsomt Indtryk af Skomageri for 50 Aar siden kan man faa ved at kigge lidt i Skomager Mogensens „Maalebog“, som findes paa vort Museum. Her har Mester indført de modtagne Bestillinger med Angivelse af Maal, Facon og specielle Ønsker fra Kundernes Side. Hans Kundekreds er meget vidtstrakt, baade Omegnens Herregaardsfolk og Gaardmænd saavel som Byens bedre Borgerskab er rigt repræsenteret blandt Navnene, men ogsaa adskillige Københavnerne. For hver Maaned er opgjort, hvor mange Par Fodtøj, der er syet, og det er ganske pæne Tal.

I 1895 syede han f. Eks. i Januar 14 Par, Februar 6, Marts 14, April 27, Maj 19, Juni 21, Juli 13, August 11, September 15, Oktober 19, November 12, og December 15 Par, ialt 186 Par. I 1900: 182 Par.

Lad os tage nogle Eksempler fra Aar 1900:

„Snedker Schmidt $9\frac{7}{8}$ $9\frac{0}{8}$ $13\frac{3}{8}$ 9—7 Stik.

Fjederstøvler Kork.

Bjørn Fjederstøvler med Knapper.

Svend Reffs $8\frac{0}{8}$ $8\frac{0}{8}$ — 6 Stik Galoschering.

Gunner Reffs $9\frac{9}{4}$ — 6 Stk.

Fru Arntz $8\frac{8\frac{3}{8}}$ — $3\frac{1}{2}$ Stk.

Ingeniør Petersen $8\frac{8\frac{3}{4}}$ $9\frac{1}{8}$ $12\frac{1}{2}$ 10 $14\frac{5}{8}$ — 6 Stik.

Fedtlæder Hægtestøvler.

Arntz $9\frac{1}{4}$ $9\frac{3}{8}$ 13 $8\frac{7}{8}$ — 5 Stik.

Fjederstøvler med Næser.

Fru Poulsen $8\frac{3}{4}$ $8\frac{3}{4}$ — 2 Stik.

Kruset Kalveskind Snøresko.

Kjøbmd. G. Jensen Snørestøvler.

Frøken I. Hansen $7\frac{7}{5}$ $7\frac{7}{8}$ $10\frac{3}{4}$ $7\frac{0}{8}$ 13 Stik.

Redaktør Hansen.

Frøk. Meyer $8\frac{5}{8}$ $8\frac{5}{8}$ — $4\frac{1}{2}$ Stik.
 Molieresko.
Kartel Kommiss 1 Par Keltersko.
Kjøbmand Knud Frandsen 1 Par Snøresko
 spidse med Næser, med Galoscher
 $8\frac{7}{8}$ $9\frac{3}{8}$ — 7 Stik.
Frøk. Bjørn $7\frac{7}{8}$ $7\frac{7}{8}$ 2 Stik.
 gule Remsko.
Grev Schulin $8\frac{1}{8}$ $8\frac{3}{8}$ — 4 Stik.
Ankjær $9\frac{7}{8}$ $10\frac{1}{8}$ $13\frac{5}{8}$ $9\frac{3}{8}$ — 7 Stik godt
 Fjederstøvler med Kork.
Mejeriforpagter Thorup Pelsstøvler.
Jensen hos Reffs Hægtestøvler
Borgmesterens Datter Kidskinds Knapstøvler.
Carlo Clausen $8\frac{3}{8}$ $8\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$ Stik V.
 Hægtestøvler 12 $8\frac{5}{8}$ — 5 Stik H.
Apotheker Ipsen brune Snøresko.

Bogen er fuld af saglige Bemærkninger vedrørende Materiale, Facon, specielle Ønsker o. s. v. Til Skomagerens Studium citerer vi følgende: en Dame ønsker sine Snørestøvler udstyret med „forloren spids Næse, lidt bredere i Taaen”, en kendt Boghandler har ogsaa et Ønske: „ikke knirke”, en Proprietær har „tykke Tær”, en ung Dame: lille, tyk, kort Fod, Snørestøvler af Lak, høj Officershæl, Derbyfacon, bred, fiks”, en Gaardejer: „Hægtestøvler, lille Taa, Knyst”, en Herre: „Fjedersko af Chevroux, venstre et Stykke Gummi, udtillbens i Taaen.” o. s. v.

Ak ja, man kender jo ikke et Menneske til Gavns, før man kender hans ømme Punkter; intet Under, at de gamle Haandskomagere med deres intime Kendskab til Kundens Fod, Hæl, Vrist, Smalben, Tær, Knyster og Ligtorne, altsaa hele det Fundament, hvorpaa det menneskelige Gudebillede hviler eller vandrer, fik Anlæg for filosofiske Betragtninger. Det faar man vist, naar man i dobbelt

En gammel Skomagermester paa Holbæk Museums Skomagerværksted.

Betydning skal tage Hensyn til Folks ømme Punkter. Og kender dem lidt bedre, end de selv gør!

Om en Mester som gamle Mogensen fortælles det, at han var en levende interesseret og livlig Mand, ikke for ingenting en Københavnerdreng, Kunderne kunde godt lide at faa en lille Sludder med ham paa hans Værksted. Sommeraftener satte han sig ud paa sin Stentrappe, stoppede den korte Pibe med Porcelæns hovedet og ventede paa den Kone, som i ilsom Færd henover de toppede Brosten bragte den frisktrykte Amtsavis fra Dør til Dør. Saa kom andre Haandværkere til, Diskussionen gik højt,

man ordnede Verdenssituationen og Boerkrigen eller udtalte sin Misbilligelse af det sidste nye, som Anders Larsen havde sagt i Byraadet forleden.

Med dette lille Billede fra det hyggelige gamle Holbæk vil vi slutte.

Skomagerne klarede sig gennem de kritiske Aar, da Industrien truede med at berøve dem deres Eksistensgrundlag, de indrettede sig en Butik og solgte Fabrikkerens Fodtøj, de mistede ikke heller Modet, da ufaglærte Folk begyndte at handle med Fodtøj, eller da Københavnerfirmaer lavede Udsalg i Provinsen, eller da to Verdenskrige skabte hidtil ukendte Vanskeligheder med at skaffe Materialer og Fodtøj. Og Maximalskoene!

Endnu er her en Snes Skomagere i vor lille By, nogle med Værksted, nogle med Butik og nogle med begge Dele. Endnu er her et Par Mestre, som kan deres Haandskomageri til Gavns, og som stadig syer efter Maal. Den største Bekymring for Faget er den ringe Tilgang; for Tiden er her vist kun 5 faglærte Svende og 1, een, Lærling paa Værkstederne! Men man er i de faglige Organisationer i fuld Gang med at finde Udveje, saa der kan raades Bod paa den Fare, Professionen er udsat for.

Husker De, min Læser, Billedet af Topfiguren paa Laugets Velkomst, den modige, tapre Skomager, som staar paa eet Ben og svinger sin lille Fane?

„Ich wollt'es weiter wagen!“ siger han paa sit Tysk, frit oversat: Jeg vil fremdeles vove det!

Det har mange Gange i gamle Dage sat Mod i Skomagerne, naar det saa lidt broget ud for dem.

Der er Kraft i det gamle Ord endnu.

Skomageriets ældgamle, hæderværdige Historie i Holbæk er ikke endt med denne lille Bog!

Kilder.

- Holbæk Skomagerlaugs Arkiv (i Landsarkivet og i Holbæk Museum).
- Holbæk Raadstuearkiv, Skiftedokumenter m. m. Raadstueprotokollen.
- Byfogedarkivet. Tingbøgerne.
- Kæmnerregnskaberne.
- Markedsprotokollerne.
- Brandforsikringsprotokollerne i H. Museum.
- * * *
- Ernfrid Jäfvvert: Skomod och Skotillverkning från medeltiden till våra dager. Stockh. 1938.
- Hans Heeland: Skomageriets og Skotøjshandelens Historie i Danmark. Kbh. 1926.
- Laurits Petersen: Københavns Garverlaugs Bog. Kbh. 1935.
- Troels Lund: Dagligt Liv i Norden.
- R. Broby-Johansen: Modens Historie. Kbh. 1947.
- R. Berg: Købstad og Købstadmand. Kbh. 1923.
- L. P. Bigaard: Rye-Sonnerup. S. 102—03.
- Otto Smith: Bidrag til Holbæk Skomagerlaugs Historie. (Fra Holbæk Amt 1920).
- Albert Thomsen: Tre Indberetninger fra Magistraten i Holbæk (s. St.)
- Albert Thomsen: Holbæk Købstads Historie I—II.

Illustrationerne:

- S. 10—12—14—16, se Noten nederst S. 16. — S. 25 Holb. Købst. Hist. — S. 26 Fot. paa Museet. — S. 34 Nationalmus. fot. — S. 39 Vald. Hansen fot. — S. 41 Holb. Købst. Hist. — S. 52—53 Fotos paa Museet. — S. 55 A. Duetoft fot. — S. 59 Otto Smith fot. — S. 63 og 65 A. Duetoft fot. — S. 66 og 69 Fotos paa Museet. S. 72 Döcker Smith fot.

Efterskrift.

*Min Forgænger som Leder af Holbæk Museum, Kap-
tajn Otto Smith, skrev i Historisk Samfunds Aarvog
1920 en Artikel om Holbæk Skomagerlaugs Historie,
især paa Grundlag af Laugets Arkivalier, og han ud-
taler her et Ønske om, at Laugets Historie i sin Hel-
hed engang maa blive Genstand for en nærmere Un-
dersøgelse.*

*Tanken om at skrive en lille Bog om et enkelt
Haandværks Historie i Holbæk gennem Tiderne har
derfor længe fristet mig, og da Købmand A. Duetoft
i Fjor foreslog mig at skrive om et eller andet Emne
fra Byens Historie og tilbød at lade det gaa i Tryk-
ken og udsende Bogen som Gave til Forretningsfor-
bindelser og Venner i Anledning af hans 25-Aars Ju-
bilæum, slog jeg til med Tak. Jeg har taget Garveriet
med, fordi disse to Haandværk i ældre Tid var saa
nært beslægtede.*

*Arbejdet hviler især paa skrevne og trykte Kilder,
men jeg vil ogsaa gerne takke de ældre Medborgere,
som har givet mig Oplysninger, og først og fremmest
retter jeg en hjertelig Tak til Købmand Duetoft, fordi
han har opmuntret og muliggjort Udarbejdelsen af
dette lille Bidrag til Byens Historie.*

A. T.

Indhold.

	<i>Side</i>
Mester drømmer	5
En Skomagerfantasi	
Lidt om Sko og Læder	9
Forskellige Typer og Moder paa Fodtøj gennem Tiderne 11, Skomagerne 15	
Hos Mester Herman	18
Stuen 18, Kammer m. Lager 19, Stegers 20, Stue 21, Sengetøj og Klæder 21, Garveri 21	
Skomagerne og deres Laug	23
Skraa fra 1623 23, Herbergsskilt 25, Slagsmaal i Herber- get 27, en Kunde klager 28, Støvler til Svenskerne 28, Skolappere 29, ny Skraa 1680 29, Sko konfiskeres 30, Jagt paa Fuskere 31, Markedsrejser 31, Drab undervejs 32, fulde Skomagere 33, Marked i Holbæk 33	
Dreng og Svend	36
En Lærekontrakt 36, en vorned Skomagerdreng 37, Lær- lingevilkaar 38, en Tur til Dragerup Skov 40, Optagelse i Svendelaug 40, Svendelaug 41, Skilt flyttes 42, paa Valsen 42, udlændiske Svende 43	
Huder og Læder	45
Skindere og Garvere 45, Felberedere 46, Kamp mod Fu- skere 46, Rygaards Garveri 48, Opkøb af Huder 49, Bark tørres paa Gaden 51, nogle Holbæk-Garvere 51, nye Garvemetoder 53, Læderhandlere 55	
Skomagere — Skotøjshandlere	57
Laugets sidste Aar 57, et Svendebrev 58, Mesterprøve 58, Kamp for Privilegierne 60, Markederne 60, Næringslo- ven 61, Lauget ophæves 61, Skomagerforening 63, Fa- brikkerne 64, en Holbækfabrik 67, Svendebrev 68, gam- le Mestre 68, en Maalebog 70, Slutning	
Kilder	75
Efterskrift	76

*Denne Bog, der udsendes som Privattryk, er trykt i 1000
Eksemplarer i S. M. Olsens Bogtrykkeri, Holbæk. Clicheer:
Københavns Klichefabrik. Omslag og Tegninger: Wal-
ther Hviid. Bind: Bogbinder Thomas Hansen, Holbæk.*

Dette Eksempel er Nummer

